

बौद्ध दर्शनया विकास

द्वितीय संगायनं लिपा

भोग्गलिपुत्तत्तिस्स व सच्च्राट अशोक
महेन्द्र महास्थविर व श्रीलङ्का
नागसेन

सच्च्राट कनिष्क व महासाधिकया संगीति
महायान दर्शनया विकास
नागर्जुन, असंग, वसुबन्धु,
दिग्नाग, धर्मकौति,

सम्पादक

धर्मरत्न शाक्य 'त्रिशूली'

Dhamma.Digital

नमो तस्स विभज्जवादिनो

बौद्ध दर्शनया विकास

द्वितीय संगायनं लिपा

(४४०.ई.पू. निसें ६००ईसवी तक)

सम्पादक

धर्मरत्न शाक्य, त्रिशूली

अतापोल, ताजाफः

ललितपुर

प्रकाशक

बुद्धघोष प्रकाशन समिति

श्री सुमङ्गल विहार

ल. पु., लुबुंति ।

२०५१

सफूया नां: बौद्ध दर्शनया विकास

चवमि: धर्मरत्न शाक्य तञ्जाफ:

प्रकाशक: बुद्धघोष प्रकाशन समिति

श्री सुमङ्गल विहार, लुखुसि, यल ।

प्रकाशन: बुद्ध सम्बत २५३८

नेपाल सम्बत १९९४

विक्रम सम्बत २०५१

ईशवी सम्बत १९९४

न्हापां: १००० गू

Dhamma.Digital

मू: १२।-

थाकुथि: आलोक प्रिन्टिङ्ग प्रेस, इखाछे यल ।

५२२४६८

शुभ-कामना

नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षायो विद्यार्थीपिन्त बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृतिया ज्ञान विद्गु उदेश्य अनुरूप बुद्धधर्मया दर्शन सम्बन्धी ज्ञान विद्या लागि “बौद्ध दर्शनया विकास” नामक सफू नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया पाठ्यक्रमम् समावेश यायेगु परियत्ति समिति खँ कोछ्युगु जुन । परियत्ति समिति उगु सफू च्वयेगु जिम्मा धर्मरत्न शाक्य त्रिशुली यात विल । जिम्मा ब्युगु अनुसारं ज्या नं पूर्वकल । सफू च्वःह्य धर्मरत्न शाक्य त्रिशुलीयात जिगु साधुगु दु । थुगु पाठ्य सफू बौद्ध परियत्ति समितिया विधान कथं बुद्ध सम्बत् २५३८ तिसें स्वीकृति जूगु जुल । तिसें नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया परियत्ति सद्धम्म कोविदया प्रथम वर्षया पाठ्य सफूती दुथ्याकुगु जुल ।

धर्मरत्न शाक्य बौद्ध दर्शनथे जाःगु महत्त्वपूर्णगु सफू मेहेनत याना च्वया बिज्यागु बारे शुभ मङ्गल कामना याना च्वना ।

भविष्येयं तं परियत्तियात माःगु सफू च्वया ग्वहालि याये फयमा धका कामना याना । अस्तु ।

सुमङ्गल बिहार

ललितपुर

१२ भाद्र २०५१

भिक्षु बुद्धघोष

केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक

नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा

[क]

साधुवाद

“नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा” बुद्धं बिया बिज्याःगु मूल शिक्षा बीत थापना जूगु शिक्षण व्यवस्था खः । अथे जूसां, थुगु शिक्षण व्यवस्थाय् “परियत्ति कोविद” थें जाःगु स्तरय् बुद्धधर्म व दर्शनया विकास क्रम नं सीके बीगु निर्णय जुल । जन्मं निसें बौद्ध जुया च्वंगु नेपाःया मूल जनजातिया बारे नं छुं छुं सीके बीगु निर्णय जुल । न्हूगु पाठ्यक्रमया व्यवस्था जुल ।

थुगु हे न्हूगु पाठ्यक्रमयात ल्वयेक श्री धर्मरत्न शाक्यं बुद्धधर्म व दर्शनया विकास क्रम सीके बीगु थुगु सफू च्वया बिज्यात । परियत्ति शिक्षाया शुरू निसेंया स्वापू दुम्ह उपासक धर्मरत्न शाक्यया ध्व कुतः गुलि स्वाभाविक खः, उलि हे साधुवादया बिषय नं खः ।

आशा याना, सकसिया पाखें नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षायात थुजागु हे ग्वाहालि जुयावं च्वनी । अले परियत्ति शिक्षण व्यवस्था नं न्ह्यज्यानावं च्वनी ।

न म. श्रीक्रीति विहार, वयपू

११ दिस्लाख २५३८

- भिक्षु सुदर्शन

[ख]

साधुवाद

श्रद्धेय पूज्य गुरूवर भदन्त बुद्धघोष महास्थविरया ७४ दं क्यंगु बुदिया उपलक्षे धर्मरत्न शाक्य ताजाफः पाखें बुद्ध व बुद्धधर्म अछययन अछयापन द्वारा न्हज्याकेगु लक्ष तथा संचालन जुया च्वंगु परियत्ति शिक्षायात ग्वाहालि ज्वीगु कथं थुगु सफू पिथना विज्याना च्वंगुली वसपोलयागु सदिच्छा व कुतः प्रति दुनुगलं निसें साधुवाद दुगु जुल ।

थुगु सफूया अछययनं आपालंसित बौद्ध दर्शनया विकासया क्षेत्रे ज्ञान हासिल ज्वी घैगु भावना नं व्यक्त याना च्वनागु जुल ।

Dhamma.Digital

मिति २०५१ आश्वीन ६ गते

विश्वशान्ति विहार

नयां त्राणेश्वर

भिक्षु ज्ञानपूर्णिक

[ग]

थःगु विचाः

भगवान बुद्धया महापरिनिर्वाणं लिपा द्वितीय संगायन धुंका स्थविरवादं प्याहांवंपि भिक्षुपिसं मेगु हे संगायन यात । इमिसं उकियात महासांघिक धका नां बिल । वयां छगू शताब्दी लिपा सम्राट अशोकया समये बुद्धधर्म १८ गू निकाये विभक्त जूवन । मोगलिपुत्ततिस्स स्थविरं थुकियात निराकरण याना बुद्ध महापरिनिर्वाणं २३५ दँ लिपा तृतीय संगायन याना बुद्धधर्मयात परिशुद्ध याना विज्यात । थुकिं अलग जूपि भिक्षुपिसं नं थःगु संगायन मेथाय् हे याना थःगु सिद्धान्तया परिचयात्मक ग्रन्थ नं रचना यात । उवले निसं बुद्धधर्मो निगू प्रधान निकाय समूहे विभक्त जूवन । व खः आर्य स्थविरवाद व महायान ।

भगवान बुद्धं थःगु उपदेश पालि भाषां (उवलेया जनभाषा) याना विज्यागु खः । उगु वखतया छन्दस (वैदिक) भाषा व संस्कृत भाषा योपि ब्राह्मणपिसं बुद्धधर्मयात नं वैदिक भाषाय् तय्गु प्रस्ताव हःवले बुद्धवचनयात छन्दस भाषाय् तय्मते धका निवारण याना भिक्षुपिन्त भाषा सम्बन्धि दुराग्रह पाखे तापाक च्वना थःथःगु भाषा धर्म सय्केगुली स्वतन्त्रता प्रदान याना विज्यागु खः । गुकिंयाना बुद्धया जीवनया काले सुना नं बुद्ध वचनयात वैदिक भाषाय् तय्गु साहस मयात ।

कुण्डलवने जूगु चतुर्थ संगीतिस बुद्धं उपदेश याना तःगु एवं संगायनां सुरक्षित याना तःगु त्रिपिटक यात नं गुलि संस्कृत अनुवाद याःसा गुलि न्हून्हूगु ग्रन्थत नं निर्माण जुल, गुकियात महायान साहित्यया धर्मग्रन्थयारूपे मानेयाना बया च्वंगु दु ।

[५]

इस्वीया प्रथम शताब्दीपाखे धान्यकटकया महाचैत्ये नागार्जुनं थःगु शून्यवाद आदि दार्शनिक सिद्धान्त प्रतिपादन यात । अनं लिषा छगू यां ल्यू मेगू अनेक दार्शनिक होडवाजी जुल । अनेक दार्शनिक आचार्यपिसं थःथःगु दर्शनया प्रकाश यात । प्रस्तुत सफुती थ्व हे ईया दार्शनिक विद्वानपि मध्ये प्रमुखानि ६०० इस्वी।क यापि विद्वानपिगु संक्षिप्त परिचय व कृतित न्हाव्वया चवना ।

छाया धासा झीगु नेपा दे ऋकुच्छन्द कनकमुनि व गौतम स्वह्य बुद्धया जन्म भूमि खः। गौतम तथागया पालनसें व सम्राट अशोकया पाले अर्थात किराति काले तक थन स्थविरवाद बुद्धधर्म विकसित जूगु । वथे लिच्छवी काल नसें धर्मया विकास जुया निगुनि निकायया भिक्षु पिसं बास याना च्वंगु दे खः ।

न्हेगुगु शताब्दी हुयेन साङ्ग्या यात्रा जूतलेसिगु यात्रा वर्णने दुकथं नं उवले लुम्बिनि २० गू विहार ब ३०० ह्य भिक्षु पिं दु । नेपाले अनेक विहारे महायान व थेरवादी याना १००० ति भिक्षुपिं दु धंगु उल्लेख जुया च्वंगु दु ।

लिच्छवी काल वसेलि महायान बुद्धधर्म थन यकव विकाश यात उकिया प्रवाह थुलि तिब्र जुलकि भारते थें हे थन नं स्थविरवाद खने हे मदया वन । लिच्छविकाले गुगु बौद्धधर्म बौद्ध दर्शन, बौद्ध कला, बौद्ध संस्कृतिया विकाश जुल व थनया अनेक इतिहास व पुरातात्विक रूपे स्वेदया च्वंगु हे दनि ।

किरात कालया उगु विकाशया चि अशोक स्तूप व अशोक स्तम्भ, चारुमतिया चारुविहार अले बुद्धया समयया रामग्राम स्तूप व देवदह, कपिलवस्तुया भग्नावशेष बाकि दनि । मेगु गुलि भूगर्भ वन, गुलि नष्ट जुल, नेपाया इतिहासकारपिसं नं उगु समययात अन्वकार युग धका संज्ञा विया उपेक्षा यात । अथेनं सत्य ब तथ्य छन्हु अवश्य खने हे दै ।

धौं नेपाले स्थविर वादया पुनरुत्थान जुया वसेलिं नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया नामं हानं बुद्ध धर्मया उत्थान जुया वया च्वंगु दु । उकिं बुद्धधर्म व बौद्ध दर्शनया विकाश सम्बन्धि छु खं सीके मागु आवश्यकता जुया परियत्ति समिति थुगु सफू च्वेगु जिम्मा थ्व सफूया सम्पादकयात व्युगु जुल । तदनुसार थुगु सफू च्वेगु कुत यानागु खः ।

जि दर्शनया विषये छुं सःहलामखु, केवल जिज्ञासाया बलं विद्वानपिगु ग्रन्थया लिधंसाय् थःमं फुथे संकलन याना माःहनागु जक खः । उकिं थुकी यक्वं अपूर्णता आवश्यकं दे । थुकियात नेपाल भाषाय् बौद्धदर्शनया जिगु ह्यापांयागु पलाः भा.पा. दोंगुली विद्वान-पिसं क्षमा प्रदान याइ धैगु भलसा कया ।

थःगु अस्वस्थताया नापं च्यूताः मतसे प्रेरणा विया प्रुफ नापं स्वया सफूयात शोभा दयेका विज्यागुलि वसपोल सुदर्शन महास्थविर प्रति आभार व्यक्त याना । नापनापं थुगु सफू नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया पाठ्यक्रमय् दुथ्याका विज्यागुलि, बौद्ध परियत्ति शिक्षा समितिया नं कृतज्ञ जुया ।

अन्ते थुगु सफू पूज्य बुद्धघोष महास्थविरया ७३ दें या उपलक्षे स्थापना जूगु 'बुद्धघोष प्रकाशन'या न्हापांगु प्रकाशनया रूपे वसपोलया हे ७४ दें या जन्मोत्सवया उपलक्षय् प्रकाश याना व्युगुलि, उगु प्रकाशन समितियात नं धन्यवाद मव्यूसे च्वनेमफु ।

नापनापं थाकुक प्रूफ हया क्यना छापेयाना व्युगुलि आलोक प्रिन्टिङ्ग प्रेसया पूर्णराज बज्राचार्य व पशुपति नेपाल यात नं धन्यवाद बिया च्वना ।

धर्मरत्न शाक्य 'त्रिशुली'

२०५१ / ६ / यंला

भतापोल ताजाफः

[च]

प्रकाशकीय

पूज्यवर भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर नेपाल थेरवाद बुद्धशासन्य् छगः थीगु नगु समान खः । नेपाल्य् थेरवाद बुद्धशासनया प्रचार प्रसार लिसैं स्थिर यायेगु ज्याय् आपालं देन विया बिज्यापिं भिक्षुपिं मध्यय् वसपोल नं छहा खः । येँ देया ववाबहालय् बज्राचार्य कुलय् जन्म जुया बिज्याहा वसपोल महास्थविरया गृहस्थीबलेयागु नां सप्तरत्न बज्राचार्य खः । क्षिगुदँ (१९ दँ) मचा ल्याय्हायागु वसय् हे वसपोलं प्रब्रजित जुया थःगु जीवन बुद्धशासन्य् समर्पण याना बिज्यात ।

बर्मा देशय् बुद्धधर्मयागु उच्च शिक्षा प्राप्तयाना बिज्याहा वसपोलं नेपाल्य् काठमाडौं उपत्यका व पिने त्रिशूली तानसेन आदि थी थी थासय् बिज्याना धर्म प्रचार याना बिज्यागु लिसैं नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा नीस्वना बिज्यागु खः ।

बंगु दँय् श्रीं सुमङ्गलविहारय् वसपोलया न्हेस्वदँ (७३ दँ) बुद्धिया उपलक्षस वसपोलयागु नामं छगू स्थायी कीर्ति चवनीगु कथं छगू ज्या याये दुसा ज्यू धँगु विषय उपासक उपासिकापिं व वसपोलया शिष्यपिनि दथुइ छगू खँल्हाबल्हा जुया नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा-यात नं ग्वाहाली जुइ कथं “भिक्षु बुद्धघोष प्रकाशन समिति” नीस्वंगु जुल । थुगु समितियात वसपोल महास्थविरं सुत्त निपात सफू न्येगू (५०) (रु. ७५००।- मूल्य बरावरया) प्रदान याना बिज्यागु जुल । वसपोल महास्थविरया हे प्रमुख निर्देशकत्वय् नीस्वंगु थुगु समितिया पदाधिकारी व दुजःपिं क्वय् चवयागु कथं खः-

१. प्रमुख निर्देशक-भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर

२. अध्यक्ष-भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर

३. उपाध्यक्ष—भिक्षु सुमेध
 ४. सचिव—महेन्द्र रत्न शाक्य
 ५. कोषाध्यक्ष—विष्णु रत्न शाक्य
 ६. सदस्य धर्मरत्न शाक्य
 ७. सदस्य—सानुराजा शाक्य

सल्लाहकार सदस्यपिः—

१. भिक्षु सुमङ्गल महास्थविर
 २. भिक्षु सुदर्शन महास्थविर
 ३. अनागारिका धम्मावती

थुगु समितियात आपालं महानुभावपिसंघाधिक ग्वाहालि बिया प्रकाशन कार्यय सहभागी जुया विज्यागु दु । थुगु पुनीत ज्याय भविष्यय नं आपासिगु ग्वाहालि दया वं वनी धंगु आशा दु ।

बुद्धघोष प्रकाशन समितिया न्हापांगु प्रकाशन

थौ वसपोल भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरया ७४ दँ क्यंगु बुदिया उपलक्षस थुगु समितिपाखें नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया पाठ्यक्रमय दुथ्यागु थुगु “बौद्ध दर्शनया विकास” सफू प्रकाशन याये दृगु लयताया खँ खः ।

थुगु सफू यल तानाःफः निवासी चीर परिचित्त बौद्ध विद्वान् उपासक श्री धर्मरत्न शाक्य (त्रिशूली) जुं सम्पादन याना विज्यागु खः । बौद्ध साहित्यकार नाटककार कवि व लेखक जुया विज्यागु वसपोल धर्मरत्न शाक्यजुं थुगु सफूतिइ मोगगलिपुत्त तिस्सया इलं निसें धर्मकीतिया ई तक बौद्ध दर्शनया विकास क्रमया ऐतिहासिक विवेचना याना विज्यागु जुल । थुगु सफू प्रकाशन यायेगु अवसर बिया विज्यागुलि वसपोलयात थुगु समिति पाखें आपालं सुभाय देछायागु जुल ।

[ज]

भिक्षु बुद्धघोष प्रकाशन समितियात सहयोग यान्त बिज्यापिः—

श्री ज्ञानज्योति कंसाकार ५०००१, विष्णु शाक्य ३०००१,
संघरत्न शाक्य प्रयाग पथ २०१०१, हेराकाजौ शाक्य प्रयाग पथ
२००५१, मेयर बेखारत्न शाक्य १५००१,

१०००१ सहयोग व्यूषिः— धर्मरत्न शाक्य ताजाफः, रत्नमान
शाक्य पूचव, डा. खलीन ग्लाडवेद, शान्तमान शाक्य पूचव, जगतमाया
चसान्द । प्रेमलाल श्रेष्ठ नयाँ बानेश्वर ५२५ ।

५००१ सहयोग व्यूषिः— भिक्षु वीतिजोति, उपमेयर चन्द्र महर्जन,
दानबहादुर, सुचित्तमान शाक्य, इन्दु पौसा, बाबुकाजी शाक्यप्रलखंयो,
बाबुकाजी शाक्य चाकुपात, बाबुकाजी शाक्य मंगः वजार,
वेदिमाया शाक्य पूचव, हेरारत्न शाक्य श्रीवाहा, अमोरबहादुर
शाक्य वकुवाहा, धर्मदास ताम्राकार क्षेत्रपाटी, आशाभाई तण्डुकार ।

३००१ सहयोग व्यूषिः— भिक्षु सम्यक जोति, माया मानन्धर
चसान्द, बलराम बाद्यकार कोवाहा । काजिलाल डङ्गोल ।

२००१ सहयोग व्यूषिः— इन्द्रलाल चित्रकार, आशाकाजी
महर्जन, सानुलाल अचाले खपिछे ।

सिद्धिमान बज्राचार्य थपाहिटि २१०१, तुत्सि शाक्य हःखा
१७३१, गोपिलाल महर्जन पिछे १२५१, चिनदेवी शाक्य धरान
११५१, भिक्षु अनोमदस्सी ११०१

१०५१ सहयोग व्यूषिः— भिक्षु राष्ट्रपाल, अनगारिका सुमिन्ना,
मङ्गललाल अचाले खपिछे, जुजुकाजी यन्मूगः, पञ्चमाया
महाराजगञ्ज, नानीबेटी लुँखुसि ।

[३]

१००। सहयोग व्यूषिः— अनगारिका सुशीला, अ. रत्नमञ्जरी,
 अ. विजिता, अ. नेकखमि, अ. दानशीला, अ. शीलपारमि, शुक्रराज
 शाक्य हःखा, रत्नजोति शाक्य नःबहि, रेमबहादुर ताम्राकार
 सातदोबात, हेरामाया शाक्य हःखा, सबिता धाख्वा नागबहा,
 कान्छि शाक्य नःबहि, नानीमैत्रा भक्तपुर, पूर्णदेवी इतुंबहा,
 ताराशोभा ज्यरथा, नूतन इतुंबहा, स्व. कृष्णभक्त महाराजगञ्ज,
 मङ्गलमाया शाक्य थैना । व हिरादेवी बौद्ध ८०।, कान्छि पूचत्र
 ५५।

५०। सहयोग व्यूषिः— अष्टमाया बज्राचार्य, युवरत्न शाक्य
 नागबाहा, मैत्रा कोबाहा, रामेश्वरी तंलाछि, तेजलक्ष्मी नःबहि ।
 तरिमै महर्जन नःबहि ४०।, भोजदेवी शाक्य २०।, मोहनमात्रा
 भुलुखु २०।

शुक्रिशा अतिरिक्त सहयोग बीगु वचन बिया बिज्यापि दीपि
 नं दति, अथे सहयोग बिया बिज्यापि दीपिगु नामावली मेगु
 प्रकाशने उल्लेख यानावं वने । सहयोगया लागी धन्यवाद ।

महेन्द्ररत्न शाक्य

सदस्य सचिव

भिक्षु बुद्धघोष प्रकाशन समिति

श्री सुमङ्गल विहार

नमो तस्स विभज्जवादिनो बौद्ध दार्शनिक नागसेन (१५० ई.पू.)

१. वर्तमान परिस्थिति

बुद्ध जन्मजुयें न्ह्यो हे उत्तरी भारतया सामन्तपिसं राज्य विस्तारया निति बुद्धया शुरु यागु खः । कोशल काशीयात व बिम्बिसारं अंगयांत मगधे ल्वाकःछ्यात । अबले कोशल, मगध, वत्स, अवन्तिया अतिरिक्त लिच्छवीपिनिगु (वैशाली)या गणतन्त्र नापं अगू महान शक्तिराष्ट्र जुया छ्वंगु खः ।

बुद्धया महापरिनिर्वाणं स्वदं नं लिपा (४८० ई. पू.) अजात-शत्रु लिच्छवी प्रजातन्त्रयात नष्ट यानाबिल । वं थःगु हे इले थःगु राज्यया सीमा बोसीं यमुना थ्यंवल उत्तर दक्षिणे वयागु सीमा बिन्द्य व हिमालययागु क्वय् ध्यन । जनपद, जाती, वर्णया सीमायात माने मयाइगु बुद्धया शिक्षा यद्यपि अबलेयापि मेपि खुहा तीर्थं कर-पिनिगु थें छुं ज्वःलाः । परन्तु दार्शनिक विचार बुद्धिवादीपिन्त अपो आकषंक जूगुलि व उकिया प्रवाह तःसकं न्ह्यागुलि उगु विचार श्रेष्ठ ज्वी हे माल । उकि उगु इलेया प्रतिभाशाली ब्राह्मणत व क्षत्रीय विचारपि यक्को हे बुद्धया दर्शनं प्रभावित जुल । थुपि आदर्शवादी भिक्षुपिनिगु त्याग व सोधारण जीवन नं कस आकषंक भजू । थुकथं बुद्धया इले व वयां लिपा नं जनपद एकीकरणे दकलें अपो सहायक जुल ।

बिम्बिसारया वंशं लिपा नन्दपिनिगु राज्यवंश बल, वं नं थःगु राज्यसीमा बढेयाना पश्चिमे सतलज तक थ्यंकल । न्हापायागु राजवंश बौद्ध जूगुलि याना वया उत्तराधिकारी नन्दवंश धार्मिक रूपं बौद्ध मखुसां राज्ये दुने बौद्धसंघनाप घनिष्टता मदुसां राज्ये दुने जबर्जस्ती दुध्याका उगु जनपदे जनपदया व्यक्तिवभावयात चीका एकताया गुगु ज्या बौद्धपिसं यानाचत्रंगु खः उकिया महत्वयात इभिसं नं लोमंके फुगु मखु, मगधे बुद्धया इले वयागु धर्म यक्व हे जनप्रिय व राजधर्म नं ज्वीधुंकूगु खः । थुकिया कारणं मगधराजया शासन व प्रभावया विस्तारया ल्यू बुद्धधर्मया विस्तार ज्वीगु हे जुल ।

नन्दय अन्तिम समये पंजाबे सिकन्दरं हमला यात । यद्यपि यूनानीतयगु उगु इलेया शासन बिल्कुल अस्थाई खः, अथे नं उकिया कारणं भारते यूनानी सिपाहि व्यापारी शिल्पीत लखंलख चवंबल । इपि अभिमानी जातीपिन्त भारतीय यायगुली दकले न्ह्यव्वापि बौद्धपि हे जुस । यवन मिनान्दर (मिलिन्द) व शक कनिष्कथेजार्पि प्रतापी जुजुपि बौद्ध जूगु आकस्मिक घटना मखु, छगू जनपदं मेगु जनपद, आर्य व यवनया बिचे दुगु भेद मदम्केगुली बौद्धधर्म यक्व ज्यायात ।

यवनत भारतीयतथे हे उगु इले तःसतं सभ्यपि जुयाचवन । दर्शन कला व्यापार राजनीति फुकेसनं इपि भारतीय स्वया ल्यूने ला छु मूर्तिकला नाटयकलाथेजागु छुं विषये ला भारतीय स्वयानं न्ह्यव्वा । वथे हे दर्शने तं यक्व हे सिद्धान्तत इभित्थाय् व्वलने धुंकूगु जुयाचवन । गुकियात लिपायापि भारतीयपिसं अःपुक हे थःगु दर्शन यानाकाल । थ्व हे कारणंयाना लिपा इपि भारते चवंवोपि यूनानया हेराक्लितु, अफलातुं, अरस्तुया दर्शनं स्यूपिसं बुद्धया दर्शनया महत्वयात बांलाक थ्वीके फत । अले थ्व हे इले गुबलेकि यवनतसं

शासन यानाचवंगु खः अबले पंजावे नागसेनया जन्म जुल ।

नागसेनया जीवनी

नागसेनया जन्म मिलिन्दप्रश्न अनुसार हिमालय पर्वत लिक्क (पंजाब) स कजंगल गामे सोणुत्तर ब्राह्मणया छें जूगु खः । अनया छें हे वं ब्राह्मण विद्या वेद व्याकरण आदि ब्वन । वयां लिपा वयागु परिचय अबलेया वत्तनीय (वर्तनीय) थासे च्वना बिज्याह्य छह्य विद्वान भिक्षु रोहणनाप जुल । गुकि याना नागसेन बौद्ध विचार पाखे क्वच्छुत । रोहणया शिष्यजुया व नापं विजम्भवत्थु जुना हिमालया रक्षिततल धयागु थासे वन । अन हे गुरू वयात उगु समयया नीति अनुसार कण्ठ बेकातगु सम्पूर्ण बौद्ध वाङ्मय ब्वंकल । हानं मेगु ब्वनेगु इच्छां गुरूया आज्ञा अनुसार व हानं छको न्यासिवना वर्तनीयस छह्य प्रख्यात विद्वान अश्वगुप्तयाथाय वन । अश्वगुप्त थुह्य न्ह्य विद्यार्थीया विद्या व बुद्धि परीक्षायाना च्वंबले छन्हु सुं गृह्य गृहस्थया छें भोजन धुंका याइगु भुक्तानुमोदन धर्मपदेश यायेगु ज्या नागसेनयात लात । अबले नागसेनया प्रतिभा खना अश्वगुप्तं थुह्य प्रतिभाशाली तरुणयात योग्यह्यसिगु लहाते लःल्हायत पटना पाटलिपुत्रया अशोकाराम बिहारे बिज्याना च्वंह्य आचार्य धर्मरक्षितयाथाय छोयाविल । सच्छिगु योजना तापागु पटना न्यासिवनेगु अःपुगु ज्या मखुः परन्तु अबले भिक्षुपि बराबर वय् वने याना च्वनीगु, व्यापारिपिगु सार्थ फौज दगू मखु छगू वया हे च्वनीगु जुयाच्वन । नागसेनयात छगू थुजागु हे व्यापारी पुचः चूलात । उगु पुचःया नायःह्यसिनं तःसतं लयल्यतातां थुह्य तरुण विद्वानयात मका त्वंका थः नापं व्वनायकेगु कोछित ।

अशोकारामे आचार्य धर्मरक्षितयाथाय च्वना वं बौद्ध तत्व-ज्ञान व पिटकया पूर्णरूपं अध्ययन यात । थुवले हे वयात पंजाबं सःतके हल, अले व हानं छकः रक्षिततलय् ल्याहांवल ।

मिनाण्डर (मिलिन्द) या राज्य यमुनानसें आमु (बहु) नदीतक फैले जू । यद्यपि बयागु छगू राजधानी (बालिहक) बलख नं खः परन्तु थुगु परम्परा अनुसार सी दु कि मूख्य नगर सागल (स्यालकोट) नगर खः । मिनान्दर तःसतं न्यायी, विद्वान व जनप्रियह्य जुजु खः । व परलोक ज्वीवं बयागु अस्थिया निर्मित मनूतय् बिचे आपालं त्वापु जुल । मनूतसें वंगु अस्थि तथा तःगःगु स्तूप दयकल । मिलिन्दया शास्त्र चर्चा व बहस (बाद विवाद) याय्गु तःसतं यो । हानं साधारण पण्डितपि बयागु न्ह्योने टेके ज्वी नं मफु । उकि भिक्षुपिसं धालः— “नागसेन ! जुजु मिलिन्दं वादविवादे प्रश्नयाना भिक्षुसंघयात काय्लयाना क्वथुनाच्चन । हुं छ वना व जुजुयात दमन या ।”

नागसेनं संघया आदेशयात पालनयाना सागल नगरया असंखेय नांगु पिरिवेणे थ्यकः बन । छुं समय न्हापा अन च्वंह्य तःघंह्य पण्डित आयुपालयात मिलिन्दं न्वंवाय् महेका व्युगु खः । नागसेन वोगु खबर शहरे फैले जुल । मिलिन्दं थःह्य छह्य देवमन्त्री छ्वया हया नागसेन मापलाय्गु इच्छा प्रकट यात । स्वीकृति ज्वीवं छन्हु न्यासः यवनत व्वना बांलागु रथे च्वना उगु असंखेय पिरिवेणे बन । जुजुं नमस्कार अभिवादन धुंका प्रश्न शुरु यात । श्व हे प्रश्नया कारणं उगु ग्रन्थया नां “मिलिन्द प्रश्न” च्वंवन । यद्यपि थौकन्हे दुगु पालि “मिलिन्दपञ्च” स खुगू परिच्छेद दु । परन्तु चीनीभाषाय् न्हापांगु स्वंगू परिच्छेद जक अनुवाद जूगु दु । मिलिन्दं न्हापां खुनु विहारे बना नागसेनयाके प्रश्न यात, कन्हे खुनु वं थःगु दरबारे हे निमन्त्रण याना प्रश्न न्यन ।

दार्शनिक विचार ।

उकिया उत्तरे नागसेनं बुद्ध-दर्शनया अनात्मवाद, कर्म व पुनर्भव, नाम रूप (मन व भौतिक-तत्व), निर्वाण आदियात बांलाक व्याख्या यात ।

१. अनात्म वाद

मिलिन्दं न्हापां बौद्धपिनिगु अनात्मवादयात हे परीक्षा यायगु मतीतया न्यन ।

“भन्ते, छपिन्त छु नामं ह्यसीकेगु ?”

“जित नागसेन ... नामं ह्यसीकी ... परन्तु थ्व केवल व्यवहारया निति मात्र खः, छायाधासा थुजाह्य सुं छह्य पुरूष (आत्मा) दुगु मखु ।”

“भन्ते, यदि सुं छह्य पुरूष मदुसा सुनां छपिन्त वस्त्र... भोजन बी ? सुनां उकियात भोग याई ? सुनां शील (सदाचार)या रक्षा याइ ? सुनां ध्यान...या अभ्यास याइ ? सुनां आर्यमार्गया फल निर्वाण साक्षात्कार याइ ? यदि थथे खःसा न पाप दत्त न पुण्य न पाप व पुम्य याहह्य सुं दत्त । ...न याकीह्य दत्त ।...न पाप व पुण्य...फल...दै . यदि छपिन्त मुनानं स्यासां स्यागु मज्जुल । ... (अले) नागसेन छु खः छु थ्व सं नागसेन खःला ?”

“मखु महाराज ।”

“थ्व चिमिसं नागसेन खःला ?”

“मखु महाराज ।”

“थ्व लुसि, वा, छ्प्रंगू, ला, सय्'व'य्, क्वें, स्यो, जंलस्यें, नुचःचु, स्यें, अःपि, पिलि, स्वं, तःपुगु आतापति, चिकिपुगु आतापति, स्वाः, दिसा, पित्त, कफ्, ण्हि, हि, चःति, चिकंलाः, ख्वबि, दा, ई, ण्हि लाः, पिसाव, न्ह्यपु नागसेन खःला ?”

“मखु महाराज ।”

“अथेसा छु छर्पिगु रूप (भौतिक तत्व) वेदना संज्ञा .
संस्कार वा विज्ञान नागसेन खःला ?”

“मखु महाराज ।”

“अथेसा छु . रूप आदि भिन्न छु नागसेन खःला ?”

“मखु महाराज ।”

“भन्ते, जि छर्पिके न्यन्त्यं त्यानुइ धुं कल । परन्तु ‘नागसेन’
छु खः थ्व थ्वीके मफुत । छु नागसेन केवल शब्द जक खःला ?
आखिर नागसेन धैह्य सु खः ?”

“महाराज, .. छु छर्पि थनथ्यंक न्यासि वयागु लाकि छु
वाहने वयागु ?”

“भन्ते, जि रथे वयागु ।”

“महाराज, अथे जूसा जित धैविज्याहुं छर्पिगु, रथ गन दु ?
छु ईषा (दण्ड) रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“छु अक्ष (धुरि) रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“छु घःचाः रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“छु रथया पंजः रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“रथया दण्ड रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“छु युग (सलया गःपते दिकेगु सि) रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“छु लगाम रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“महाराज, ईषा, घःचाः, पञ्जः, रथ, दण्ड, युग, लगाम, खिपः, दण्ड इत्यादि फुक्क छकलं तथा रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“महाराज, छु ईषा ईत्यादि तोता मेगुं छुं रथ खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“महाराज, छपिके न्यन्यं जि न्यानुइ धुं कल । परन्तु जि ल्त्रीके मफुत रथ गन दु ? छु रथ केवल शब्द जक खःला ?”

“मखु भन्ते ।”

“अथेसा रथ धयागु छु खः, महाराज ? रथ मखु धका छपिसं मखुगु खल्हाना बिज्यात । महाराज, छपि सम्पूर्ण जम्बूद्वीप (भारत) या दकले तःधंहा जुगु खः, छपि सु खना ग्याना मखुगु खं ल्हान बिज्यानागु ?”

“भन्ते नागसेन, जि मखुगु खं मल्हाना दण्ड आदि रथया अ्रवयवया आधारे केवल व्यवहारया लागी रथ, धैगु छगू नां खः ।

“महाराज, छपिसं बांलाक सीका बिज्यात रथ धैगु छु खः । थथे हे जिगु सं आदिया आधारे केवल व्यवहारया निति नागसेन धैगु छगू नां खः । परन्तु परमार्थे, नागसेन, धयाहा सुं पुरुष दुगु मखु । भिक्षुणी वज्रां नं भगवानया न्ह्योने उकि थथे धागुः” गथे अ्रवयवया आधारे, रथ, संज्ञा वैगु खः अथे हे (रूपआदि) सन्धत दुगुजि छह्य सत्ता (जीव) धका सीकीगु खः ।

ख) "महाराज, सीका काय्गु, विज्ञानया लक्षण खः, बांलाक ध्वीका काय्गु प्रज्ञाया लक्षण खः, हानं जीव (आत्मा) थुजागु छुं हे वस्तु मद्दु ।"

"भन्ते, यदि जीव (आत्मा) छुं वस्तु हे मद्दुसा गथे झीसं मिखां रूप स्वह, न्हाय्पनं शब्द ताय्की, न्हासं गन्ध नं ताय्की, भ्ये स्वादया सवाः काइ, शरीरं स्पर्श याइ, हानं मनं धर्म सीकि ?"

"महाराज, यदि शरीरं भिन्न गुगुं जीव (आत्मा) दु, गुगु झीके दुने ज्वना मिखां रूप खसा मिखां लिकया मिखाया ह्वतं उकियात झन स्पष्ट ज्वीक खने माःगु । ह्नाय्पं ध्यनेवं, न्हाय् ध्यनेवं, भ्ये ध्यनेवं, व शरीरयात त्वाः ल्हाय्वं झन बांलाक स्पष्ट ज्वीक शब्द न्यने फय्मागु खः, गन्ध नं ताय्भागु खः, रस सवां काय्मागु खः, स्पर्श नं ज्वीमागु मखुला ?"

"भन्ते, ज्वी मखु ।"

"महाराज, अथे जूसा झीके दुने सुं जीव (आत्मा) मद्दु ।"

मि. प्र. ३।४।४८

२. कर्म वा पुनर्जन्म

आत्मा माने मयासेल्लि याना तयागु भि मभि कर्मया जिम्मेवारी तथा उकिया अनुमार पग्लोके दुःख सुख भोगेयाय्नु गथे ज्वी धंगु खं मिलिन्दं चर्चायाना न्यम ।

"भन्ते, सुतां जन्मग्रहण याई ?"

"महाराज, नाम (विज्ञान) व रूप... ।"

"छु धव हे नाम व रूपं ग्रहण याइसा ?"

"महाराज, धवहे नाम व रूपं जन्मग्रहण याइरखु । मद्दुय्ये"

पिसं थुगु नाम व रूपे पाप व पुण्ययाइ, उगु कर्मे यायगुलि मेगु
नामरूप जन्मग्रहण याइ ।”

“भन्ते, अथे जूसाला न्हापायागु नाम व रूप थःगु कर्म मुक्त
जुलला ?”

“महाराज, यदि हानं जन्मग्रहण मयासा मुक्त जुल, परन्तु
हानं जन्मग्रहण यातघासा मुक्त मजू ।”

“... उपमा बिया थ्वीका बिज्याहुं ।”

(अ) अँ ख्वीगु ।

“सुं मनुखं स्वीगु अँ खुया काइ, वैत अँया थुवालं ज्वना
जुजुयाथाय् यंकी, राजन् थ्वं जिगु अँ खुल । अबले खुँ धाइ, मखु
जि थ्वैगु अँ खुयागु मदु । थ्वं गुगु अँ प्युगु खः व मेगु हे, जि गुगु
अँ कया व मेगु हे । .. महाराज, आ धैबिज्याहुं वैत दण्ड बीगु
लाकि मबीगु ?”

“दण्ड बीमाः ।”

“अथे छाय् ?”

“भन्ते, वं थथे घासां ह्हापायागु अँ मखुसां मेगु हे जूसां
वैत दण्ड बी हे माः ।”

“महाराज, थथे हे मनुतसें थुगु नाम व रूप पापं वां
पुण्य...याइ । उगु कर्म मेगु नाम व रूप जन्म ज्वी । उर्कि व थःगु
कर्म मुक्त मजू ।”

(आ) मियागु ज्वाला ।

“महाराज, ... सुं मनुखं चिकुबले मिच्याका मिकुना व मि
मस्यासे अथे तोतावन । व मि मेपिगु सुं छहसिगु बालि मि
नल.. (ज्वनायंका जुजुयाय् यंकेवं वंधाइ), जि थ्वैगु बालि मि

मनका, गुगु जि च्याकागु मि खः व मेगु हे मि खः, वयागु बालि
 मि नःगु मि मेगु हे मि खः । जितः दण्ड मज्जीमा । ... महाराज,
 वैत दण्ड बी माः लाकि म्वाः ?”

“...बीमाः । ...वं हे च्याकगु मि बढे जुजु बालि नापं मि
 रःगु खः ।”

(इ) मतं मि नैगु ।

“महाराज, सुं मनुखं मतच्याका थःगु छें तलेवना भोजन
 घात । व मतच्याना च्वंगुलि छुं सुपःत च्यानावन, उगु सुपः
 च्याःगुलि छें मि नल, अले व हे मि नःगुलि दक्वगां मि नयावन ।
 गामे छाश् मि तयागु ?” अबले वं धाल जि गामे मि मतया, व
 मतयागु मि मेगु हे, गुकिया जले जि भोजनयाना, व मि मेगु हे
 ख. गुकि गां मि नल । थुकथं थवं थवे लवाना यदि छपिनिथाय्
 वःसा छपिसं गुखेपाखे फंसला बीगु ?”

“भन्ते, ग्रामवासीपिनि पाखे ।”

“महाराज, थथे हे यद्यपि मृत्युनाप छगू नाम व रूप
 लय्ज्वी हानं जन्म नाप मेगु नाम व रूप ब्वलना वै, परन्तु व न
 उकि हे दयावीगु खः । उकि व थःगु कर्म मुक्त मजू ।”

(ई) विवाहित कन्या ।

“महाराज, सुं मनुखं दां बिया छह्य चीधिकःह्य मचा
 ब्याहायाना तापाक गनं वन, छुं दि लिपा व मचा तःधिकःजुया
 ल्यासेजुल । अबले सुं मेह्य मनु वया दां बिया व नाप ब्याहायात ।
 बयांलिपा ह्यापायाह्य मनु वया धाल कि, छं जिमि कलाःयात
 छाय् हया ?, अबले वं धाल, जि डिमि कलाःयात महया । छं
 ब्याहाया ह्य मचाह्य मेह्य हे खः, गुह्यसित छं दां ब्यूगु खः । आ
 व ल्यासिह्य मिसा मेह्य हे खः, गुह्यसिगु निति जि दां बिया

च्याहायानागु खः । आ यदि निम्हें थुकथें लवाना छपिनिथाय् वोसा
स्वैत फैंसला बीगु ?”

“ह्लापायाह्य मनुनात । ...छाय्धासा व हे मचा बढे जुया
ल्यासि जूगु खः ।”

“भन्ते, गुह्य उत्पन्न जुस, व व हे व्यक्ति लाकि मेह्य ?”

“न बहे खः न मेह्य ।”

(क) “गुबले छपि तःसतं मचातिनि हानं खाताय् थसःपाया
जक गोतुले फु, छु आः छपि थपाय्धिकः जुयानं व हे खःला ?”

“मखु भन्ते, आ जि मेह्य हे ज्वी धुन ।”

“महाराज, छपि व हे मचा मखुसा आः छपिनि सुं मां नं
मदु, सुं अबु नं मदु, सुं गुरू नं मदु । ... छाय्धासा अबलेली
भिन्नभिन्न अवस्थाया भिन्नभिन्न मांपि ज्वी । तःधी ज्वी धुंकाया
मां नं भिन्न जू वनी । शिल्प स्यनाच्वंहा (विद्यार्थी) मेह्य व
सय्धुंका ... मेह्य हे ज्वी । अपराध याह्य मेह्य हे ज्वी । (उर्कि)
ल्हाः तुति मेम्हसित हे ध्योगु ज्वी ।”

“भन्ते, ... छपिसं थुकि छु कयने ल्यनागु ?”

“महाराज, जि मचाबले मेम्ह हे खः आः थुगु इले तःधिकः
जुवा मेम्ह हे जुया । परन्तु व फुक भिन्नभिन्न अवस्थात थव शरीरे
हे घटे जूगुलि छम्ह हे धका धाड ।” ..

(ख) “यदि सुं मनुखं मत च्याकल धीसा व च्छि
च्यानाचवनी मखुला ?”

“च्छि च्यानाचवनी ।”

“महाराज, चाल्लसिया प्रथम प्रहरे गुगु मत च्यागु खः व हे
निगुगु व स्वंगुगु प्रहरे च्यागु नं व हे ज्वीला ?”

“मखु भन्ते ।”

“महाराज, अथे जूसा छु व मत प्रथम प्रहरे मेगु, निगूगु व स्वंगूगु प्रहरे मेगु जूवनीला ?”

“मखु भन्ते, व हे मत चिच्छ च्यानाच्चनी ।”

“महाराज ठीक अथे हे गुगु वस्तुया अस्तित्वया सिलसिलाय् छगू अबस्था उत्पन्न ज्वी, । हानं थुकथं प्रवाह न्ह्याना च्वनी । छगू प्रवाहया निगू अबस्थाय् छगू क्षणया नं अन्तर ज्वी मखु, छाय्धासा छगू लय ज्वीसाथ हे मेगु उत्पन्न ज्वीधुंकी । थ्व हे कारणं न वहे जीव खः हानं न मेगुहे ज्वी । गुगु जन्मया अन्तिम विज्ञान (चेतना) या लय ज्वीसाथ हे मेगु जन्मया प्रथम विज्ञान दनावै ।”

(ग) “भन्ते, गुबले छगू नाम रूपं भिगु वा मनिगु कर्म याई धासा उगु कर्म गन च्वनाच्चनी ?”

“महाराज, गुबले तोती मखुगु किपालु समानं उगु कर्म वैत लिना च्वनी ।”

“भन्ते, छु व कर्म थन च्वनाच्चंगु धका कयने फैला !”

“महाराज, व थथे कयने फैमखु ।”... छु गुगुं सिमाया सहे मसःनिगु उगु सिमाया फल कयने फैला ?”

(३) नाम व रूप ।

बुद्ध विश्वया मूलतत्त्व विज्ञान (नाम) व भौतिकतत्त्व (रूप) स विभक्तयाना बिज्यागु दु, थुकिया बारे मिलिन्दं न्यन ।

“भन्ते, नाम छु चीज खः ? हानं रूप छु चीज खः ?”

महाराज, गुलिनं स्थूल चीज दु, व फुक रूप खः । अले गुलिनं शूक्ष्म मानसिक धर्मं दु व फुक नाम खः ।... निगूनं छगुलिं मेगुली आश्रित जू । छगू मेगु विना टेकेज्वी फैमखु । निगुलिं सदानं

नापं हे दयाचवनी ।... यदि खाचिया प्वाथे (बीजया रूपे) मचा मदुसा छ्ये नं दैमखु, छायाघासा मचा व छ्ये निगुलि छगू मेगुली आश्रिम जुयाचवनी । निगुलि छकलं हे दै । थ्व न्ह्याबले हे... जुयावं वयाचवंगु खः ।

(४) निर्वाण ।

मिलिन्दं निर्वाणया विषये न्यन । “भन्ते छु निरोध ज्वीगु हे निर्वाण खःला ?”

“खः महाराज, निरोध ज्वीगु हे निर्वाण खः ।... फुक... ज्ञानी ... विषय उपयोगे लगेजुयां चवनी, उकी हे आनन्द कैचवनी, उकी हे डुबेजुया चवनी । उपि उकिया प्रवाहे लानाचवनी, बारंबार जन्मकाकां बुढाजुजुं सिना, शोकयायां, खी खीं हाहां दुःख व दौर्मनस्य व हैरान ज्वीगुलि छुटे ज्वीमखु । दुःखे हे जक लानाचवनी । महाराज, परन्तु ... ज्ञानी ... विषयया भोग (उपादान) स लगे ज्वीमखु । उकिं इमि तृणयाया निरोध जुया वनी । उपादान निरोध जूगुलि भव (आवागमन) या निरोध जूवनी । भव निरोध जूगुलि जन्म ज्वी माली मखु । ... अले बुढाज्वीगु, सीगु, ... फुक दुःख निरुद्ध जुयावनी । महाराज, थुकथं निरोध जुयावनीगु हे निर्वाण खः ।

“..... बुद्ध गन दु ?”

“महाराज, भगवान महापरिनिर्वाण जुया बिज्याये धुकल, गुकिया लिपा वसपोलया व्यक्तित्व ल्यंका तय्त छुं ल्यनीमखु... ।”

“भन्ते उपमा बिया थ्वीका बिज्याहुं ।”

“महाराज, छु च्याना सिना वनेधुकूगु छोगु मिज्वाला खने दैला ?”

“दैमखु भन्ते व ज्वाला ला सिनावने धुकल ।”

(१३)

नागसेनं थःगु प्रश्नोत्तरं बुद्धयो दर्शने छुं नं न्हूगु तंगु मद्दु,
 परन्तु वं उक्कियात गुलि तक स्पष्टयात थ्व च्वेच्वंगु उद्धरणं स्पष्ट
 जू । थन स्मरण याय्मागु दु कि नागसेनया जन्म यूनानी आर्यावर्त
 साम्राज्य व सभ्यताया केन्द्र स्यालकोट (सागल) या नामं जूगु
 खः । अले आर्यं ज्ञानया ल्युब्यु यूनानी ज्ञानया नं परिचित जूगुलि
 हे वं मिलिन्द थेंजाम्ह तार्किकया समस्या समाधान यायेफुगु खः ।
 मिलिन्द व नागसेनया थुगु सम्बाद इतिहासया उगु विसृत
 घटनाया छगू नमूना खः । गुकी आर्यावर्तया व यूनानी प्रतिभात
 ल्वाकःज्याना छगू न्हूगु विचारधाराया आरम्भ यानावन ।

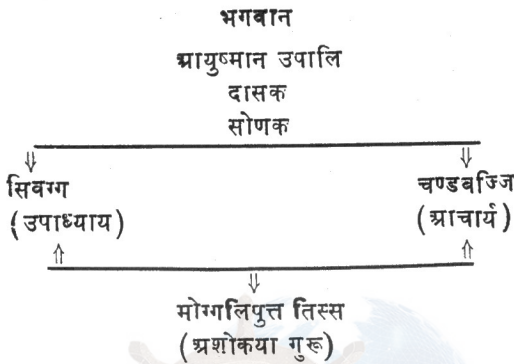

मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविर व सम्राट् अशोक

Dhamma.Digital

मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविरया जन्म बुद्धाब्द १६३ स जूगु
 खने दु । वसपोलयात चण्डवज्जि स्थविरं प्रव्रजित यागुलि
 चण्डवज्जि स्थविर वसपोलया आचार्य अले सिवग्ग स्थविरं
 उपसम्पन्न यागुलि व सूत्र विनय अभिधम्म सयनाव्युगुलि वसपोल
 सिवग्ग स्थविर मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविरया उपाध्याय व
 गुरु खः । उगु ईले तिस्स स्थविर भारतवर्षया भिक्षुपि मध्ये सूर्य
 चन्द्रथे हे ज्योतिष्मान व बुद्ध शासनया स्तम्भ समान खः ।

वसपोलया वचन बुद्धवचनर्थे है मानेयाईगु । वसपोलपिनि आचार्य परम्परा थुकथं खः ।

भगवान बुद्धया समये दकले त्वापां भगवान बुद्धयात वेलुवन विहार दानयाहा मगधया जुजु बिम्बिसार खः । श्रोतापन्न जूम्ह उम्ह जुजुयात वयाहे काय् अजातशत्रुं देवदत्तया कुमन्त्रणाय वना हत्या याका राज्य थःगु ल्हाती काल । परन्तु उकियाना अजात-शत्रुयात तःसतं पश्चाताप जुल । लिपा बुद्धया शरणे वना बुद्धया महापरिनिर्वाणं लिपा महाकाश्यप स्वविरया प्रधानत्वे राजगृहया सप्तपणि गुफा लिक्क जूगु प्रथम संगायनास दायक जुया माक्क प्रवन्धयाना संगायन सम्पन्न यात ।

उम्ह अजातशत्रुयां लिपा क्रमः उदयभद्र, अनिरुद्ध, महामुण्ड, नागदास, व शिशुनाग याना खुम्ह जुजु जुल । वयांलिषा पातलिपुत्रया राज्यसने कालाशोक चवन । उगु ई भगवान बुद्धया परिनिर्वाण १०० दं पुलेधुं कुगु खः । कालाशोकयात नन्दिवर्धन नं धा । धवया पाले हे त्दितीय संगायन जूगु खः । धव हे कालाशोकयां ११८ दं लिपा अर्माशोक अनया सिंहासने विधिपूर्बक राज्याभिषेक जूगु खः ।

कालाशोकया श्मिह कायपि दुगुखः । इमिसं २२ दं तक
 राज्ययात, अले चाणक्यया सहायता कया चन्द्रगुप्त मौर्य नन्दवंशया
 जुजु धननन्दयात स्थाना २४ दं तक राज्ययात । वयाः काय
 बिन्दुसारं २८ दं तक अले भगवानया परिनिर्वाणं २१४ द लिपा
 अशोकं ६६ म्ह थः दाजु किजापि स्याना राज्यसिंहासन रहाते
 काल । प्यदं लिपा अर्थात बुद्धाब्द २१८ स वैगु राज्यभिवेक जुल ।

सम्राट अशोकं कलिगया युद्ध सिधःबले संवेग उत्पन्नजुया
 न्यग्रोध श्रामणेरयापाखे प्रभावितजुया बुद्ध धर्मे श्रद्धातल । अशोक
 जुजु बौद्ध ज्वीवं वैगु महान धार्मिककार्य ब बौद्ध भिक्षुपिन्त व्यूगु
 सहयोगं इमिगु सम्मानया लोभं तैथिकत आकर्षितजुया कापयबस्त
 पुं पुं भिक्षुसघे त्वाकः ज्यावल । इमिसं बुद्ध धर्मयात बांलाक
 मस्यूगुलि थः थः गुहे धर्म जनसाधारण पिन्त बन । इपि तैथि
 कत उपोसथे नं प्रवारणय नं संघकर्मे नं गणकर्मे नं सम्मिलित
 जुल । थः योयोथे यात । उकि इमिगु आचरणं दिक्क जुया पुलापि
 भिक्षुपिसं उपोसथ यायगुली बाधाजूगु ब उपि मिथ्यादृष्टिपि
 अपो जुगुलि धार्मिक रूपं नं बहिष्कार यायमफया उपोसथ कर्म
 हे बन्द याना बिल ।

अशोकं भिक्षुपिनि मतभेद जुया उपोसथ बन्द जुल धैगु सिया
 विवाद शान्तयाना उपोसथ याकाः वा धका लह्हा मन्त्री छ्वयाबिल ।
 मन्त्रीपिसं धाल नं पुलापि भिक्षुपिसं इपि अधर्मवादीपि नाप उपोसथ
 यायमखु धासेलि व निर्बुद्धिह्हा मन्त्री खं मन्थोपि भिक्षुपिन्त
 स्थानाबिल । थुबले अशोकया हे किजा तिस्र स्थविरं थ्व खना
 धिरोध यास्येलि भिक्षुपि स्यायेगु दिना अशोकयात थ्व खं
 कंवन । अशोकं थ्व खं न्यनेसाथं तुरुन्त अशोकरामे वना भिक्षुपिके
 क्षमाफोना थुकिया दोषी सु ज्वी धका न्यबले अन च्वंपिसं
 धाः गुली लुमदंगुलि थ्व खंया निराकरण यायत अहोगंग पर्वते

विज्यानाचव्ह्या मोग्गलि पुत्त तिस्सयात काय्के छ्वत । यथे भारते
 भिक्षुसंघे भयंकर मतभेद जुया उपोसथ बन्द जुया च्वंबले वसपोल
 तिस्स स्थविर अहोगंग पर्वते बना अन हे ध्यान भावनाय् न्हेदं तक
 च्वना विज्याये धुं कूगु जुयाच्वन ।

मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविरपाखें थःगु शंका समाधान जुसॅलि
 सम्राट अशोकं भारतवर्ष या दक्क भिक्षुपिन्त पाटलिपुत्ते मुंकल ।
 तिस्स स्थविरनाप थः पर्दाय् दुनेच्वना इमितः पालंपाः इमिगु मतया
 परीक्षा याकल । अबले बुद्धया यथार्थ सिद्धान्ते मिले ज्जीक लिसः
 व्युपिन्त सम्मानित याना भेषधारी मिथ्यादृष्टि जुया च्वंपि भिक्षुपि
 फुकसितं तुयुगु वसतं पुंका गृहस्थ यानाबिल । थुकथं अबले ६००००
 मिथ्यादृष्टिपिन्त गृहस्थ याःगु जुल ।

थुकथं भिक्षुसंघ परिशुद्ध जुसॅलि इमित माःगु सुरक्षया प्रबन्ध
 यानाबिल । तिस्स स्थविर सहित फुक भिक्षुपिसं उपोसथ कर्म नं
 यात । अनलि वसपोल मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविरं धर्म व अधर्म
 सम्बन्धि विवादया पूर्ण निराकरण याना १००० ह्य त्रिपिटकधारी
 भिक्षुपि त्यया पाटलिपुत्तया अशोकारामे ६ ला बिका आश्वीन
 पुन्हीखुनु तृतीय संगायना सम्पन्न याना विज्यात । अबले सम्राट
 अशोकया राज्यभिषेक १७ दँ तथा मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविरया
 आयु ७२ दँ पूर्वंगु जुयाच्वन । थुबले वसपोलं परवाद मर्दनयानिति
 कथावत्थुप्पकरणया देशनायाना थुकियात अभिधम्मपिटके सम्मिलित
 घानाबिल । थुगु ग्रन्थे बौद्धधर्म सम्बन्धी स्थविरवादी सिद्धान्तया
 स्पष्टिकरण तथा अबले अन दैच्वंगु मेमेगु निकायया सिद्धान्तयात
 खण्डन याना तःगु दु । उकिं थुकिया महत्त्व अन बढे जुल । हानं
 थ्व बुद्धवचन अनुकूल व अभिधर्म सम्बन्धी दार्शनिक मतया खण्डन
 मण्डनया कारणं बौद्धपिसं नं थुकियात बुद्धोपदेशित धर्मया रूपे
 थ.नाला काल । थुकी स्थविरवादया अतिरिक्त मेगु सिन्हेगु

भिक्षुनिकायया सिद्धान्तया निराकरण यानातःगु दु । हानं थुक्रियाः
 श्रटुकथास वयां लिपाया न्हेगू निकायया नं समीकरण यानातःगु
 दु । उगु कथावत्थुस जम्मा २२७ कथा संग्रह जुयाच्चंगु दु ।

अनंलि सम्राट अशोकं वसपोल तिससस्थविरया निर्देशानुयार
 ८४.००० स्तूप व विहार जम्बूद्वीपे निर्माण याकल । थ्व हे
 ज्यांयाना सम्राट अशोक चण्डाशोक धर्माशोक जुल । थ्व तृतीय
 संगीति लिपा वसपोल स्थविरया निर्देशानुसार सम्राट अशोकं
 गुंगू प्रदेशे धर्मदूत मण्डल छवयाविल । उकी न्हेगू भारत प्रदेश अले
 निगू स्वर्णभूमी (बर्मा) व ताम्रपर्णी (श्रीलंका) खः ।

उपि धर्मप्रचारक प्रमुखपि व वसपोलपि छोगु प्रदेश थथे खः—

१. स्थविर मज्झन्तक	काश्मीर व गान्धार प्रदेश ।
२. " महादेव	महिसमण्डल (नर्मदाया दक्षिण
प्रदेश) ।
३. " रक्खित	वनवासी प्रदेश ।
४. यूनानी भिक्षु धम्मरक्खित	अपरान्त प्रदेश ।
५. स्थविर महा धम्मरक्खित	महाराष्ट्र प्रदेश ।
६. " महारक्खित	यवन देश (बैक्ट्रिया) ।
७. " मज्झिम	हिमालय प्रदेश ।
८. " सोण व उत्तर	सुवर्ण भूमी (बर्मा)
९. महिन्द, इट्ठिय, उत्तिय
सम्बल व भद्दसाल	ताम्रपर्णी (श्रीलंका) ।

निसन्देह थुपि धर्मप्रचारक स्थविरपिसं भगवान बुद्धया
 त्यागमय जीवनया आदर्श थःनाला वसपोल तिसस स्थविरया

निर्देश व सम्राट अशोकया प्रयाशयात कार्यान्वयन याना बहुजन-
हिताय, बहुजनसुखाय, बौद्धधर्म प्रचारया महान कार्य याना
अबले जनतां नं थुकियात यक्व सहयोग यत्त ।

परन्तु अन अन्य तैथिक ब्राह्मण जैनी धर्मावलम्बीप नं दु ।
इमित नं माःगु सुख सुविधा बियातःगु दु, अथे नं इपि सन्तुष्ट
मजू । बुद्ध-धर्म राजधर्म जूगुलि श्रीलंका बर्मा व भारतया मेमेगु
प्रान्तं नं थुकियात स्वीकारयाना भारतया धर्मदूत मण्डलया उत्साह
वढेयाना बिल ।

सम्राट अशोकं यक्व हे प्रयत्न याना बुद्ध-धर्मया प्रचार
प्रसार यानावन परन्तु मोग्गलिपुत्त तिस्स स्थविर व सम्राटं लिपा
ह्लापा दयाचक्रंगु निकायया मतभेद न्हंके मफु । स्थविरवादया
न्ह्याने महासाधिक ब्वलनावं वन । कारण साधारण जनतापिन्त थुपि
निकायभेदया छु दुग्येक च्यूताः दुगु मखु । इमितः केवल श्रद्धा
हे तःधं । उकि अबले यक्व हे स्तूप व विहार आदिया निर्माण
जुयावं वन । उगु ई बुद्धधर्मया लागी भारत जक मखु सारा
विश्व हे बौद्धधर्मया स्वर्णिम युग जूवन ।

Dhamma Digital

महेन्द्र महास्थविर व श्रीलंका

सम्राट् अशोकं धर्मदूतं मण्डलं छोमुली श्रीलंकाय् महेन्द्रं महास्थविरं विज्यागु खः । अबले वसपोलं थःनाषं ब्वनायंकापि उट्टिय, उत्तिस, सम्बल व भद्रसालपि नाप धर्मप्रचार यायेत श्रीलंकाय् दुहां विज्याना अनयाह्य जुजु देवानांपिय तिससयात् प्रभावित याना बौद्ध यात । अशोकपुत्र महेन्द्र महास्थविर व वसपोल लिसे वंपि भिक्षुपिसं अन दोलंदो कुलपुत्रपिन्त प्रब्रज्या तथा उपसम्पदा बिया विज्यात । वसपोलया कयहें संघमित्रां नं बुद्धगयाय् च्वंगु बोधिवृक्षया कचा श्रीलंकाय् ज्वना वना महारानी अनुला प्रमुख सलंसः महिलापिन्त भिक्षुणी याना विज्यात । उगु बोधिवृक्षया कचा तत्कालीन राज्यानी प्रतिस्थापना जुल । अन अनेक विहारत दत्त, अनेक संघाराम व चैत्यया निर्माण जुन । महामहेन्द्र व संघमित्रां थःगु जीवन श्रीलंकाय् हे वितेयाना बुद्धधर्म निस्वना थःपिनि शिष्यानुशिष्यपिन्त थःगु पवित्त उद्देश्य पूर्वकेत छ्यला विज्यात । उकिया कारणं भारत व श्रीलंकाय् इन क्वानुगु मंत्री स्थापना जुन । खनु श्रीलंका भारत सम्राट् अशोकया प्रभावे लाःगु देश जूगुति अनया जुजु देवानांपिय तिससया राज्या-भिषेक जूबले अशोकं अनेक उपहारया साथे “जि बौद्ध ज्वी धुन छपि नं बौद्ध अनुयायी जु” धत्ता सन्देश छोगु दु । थ्व खँ महावंशे उल्लेख जुयाच्चंगु दु ।

महेन्द्र महास्थविरं श्रीलंकाया भिक्षुपिन्त सम्पूर्णं पालि त्रिपिटक ब्वंकल । कण्ठट याकल, उकी इमित प्रवीण यात । छायाधासा अशोकं छोपि धर्म प्रचारक भिक्षुपिसं थःगु साथे

मौखिकरूपं जूसां दक्क त्रिपिटक कण्ठयाना यंकूगु जुयाच्चन । उगु इले त्रिपिटकया विभिन्न अंगया भाणक आचार्यपि दुगु ख । अले इमिसं उक्तियात कण्ठट यानातैगु खः । गुलिसिनं छगू छगू निकाय जक कण्ठ यानातैगु जूसा गुलिसिनं ला त्रिपिटक फुक हे कण्ठट यानातैगु जुयाच्चन । भगवानया जीवनकाले नं अवन्ति जनपदं वोह्मा सोण कुटिकण्ण श्रावस्ती भगवान बुद्धयाथाय् वोबले चच्छि भगवान नाप च्वना भगवानयात बं त्रिखुगू अट्टवर्गीययात स्वर सहित न्यंकूगु दु । थुकि नं सी दु अबले भिक्षुपिसं पूरा ग्रन्थयात कण्ठट याना स्वर सहित पाठ याय्गु याः ।

अट्टकथा धैगु मूलसूत्रया तात्पर्यं, सन्दर्भं, अन्तर्गतकथा, विद्यमान वस्तु, चरित्र चित्रण आदि फुकक खँया समायोजन सहित गुगु अर्थयात स्पष्टयाय्गु, उलाबीगु, वांलाक ध्वीकाबीगुयात धाइगु खः, थुकियात गुलिसिनं भाष्य नं धाः । थथे अट्टकथाया परिपाटीया प्रारम्भ छखँ स्वेबले बुद्धया इलं निसें हे दु । उकि (३०७ ई. पू.) गुगु समये महेन्द्र महास्थविर श्रीलंकाय् धर्म प्रचारया निति वन, अबले पालि सूत्रया ठीक ठीक भाव ध्वीकाबीत तथा सूत्रसम्बन्धी कथान्तर सीकेत गबले ग्रन्थ च्वेगु आवश्यकता जुल अबले वसपोलं श्रीलंकाया तात्कालीन भाषा सिंहली प्राकृते अट्टकथा ग्रन्थ च्वकल । खतु बुद्ध काले हे गुलिखे सूत्रया तथा ग्रन्थया अट्टकथाया निर्माण ज्जीधुकूगु दु । गुगु कण्ठट याना वेकीगु खः ।

महेन्द्र महास्थविरया समये च्वयातःगु अट्टकथा थीं केवल नां जक दनि, छायाधासा गुबले आचार्य बुद्धघोष भारतं श्रीलंका बिज्याना वसपोलं पालि त्रिपिटक तथा सिंहलि भाषां च्वयातःगु अट्टकथा ग्रन्थया अद्ययन यात । अले आवश्यक जूवले थःगु

पाण्डित्य प्रकट याय्त संयुक्त निकायया निपु गाथायात कया विशुद्धिमार्गथेजागु महान ग्रन्थ रचना यात, अबले वसपोलया ध्यान सिंहलि अट्टकथायात पाणिभाषाय परिवर्तन याय्गुली आकषित जुल । अले मेमेपि भिक्षुपिसं साग्रह निवेदन यासेलि विभिन्नं पालि अट्टकथा ग्रन्थया रचना सिंहलि अट्टकथा ग्रन्थया आधारे अनुवाद याना विज्यात ।

समन्तपासादिका आदि ग्रन्थं झीसं सीके फु कि आचार्य बुद्धघोष स्वया ह्लापा महेन्द्र महास्थविरद्वारा सिंहलिभाषाय रचना यानातःगु न्यागू अट्टकथा ग्रन्थ दु । उकियानां खः १. महाअट्टकथा, २. पञ्चरिय अट्टकथा ३. कुरिन्दि अट्टकथा, ४. अन्धक अट्टकथा, ५. संखेय्य अट्टकथा । थुपि अट्टकथा ग्रन्थ पालि भाषाय अनुवाद जुसेलि थुकिया उपयोगिता पाःजुया वन, अले बुलुहु बुलुहु थव लुप्त जुयावन ।

धम्मपद अट्टकथाया प्रारम्भे थुपि अट्टकथाया महत्वयात प्रवाशयाना आचार्य बुद्धघोषं स्वयं च्वःगु दुः-

“परम्परानिसे हयात.गु उकिया सुन्दर वर्णन गुगु ताम्रपर्णी (श्रीलंका) द्वीपे उगु द्वीपया भाषाय च्वयातःगु खः, व लिपायापि त्यपि प्राणीपिन्त हित याय्त ज्वीमखु । शायद व दक्क लोकवासीपिन्दिगु निन्ति हितार्थं थजु (थथे आराधना याना) सिंहलिभाषां मनोरमगु पालिभाषाय भाषान्तरयाना पण्डितपिनिगु मने प्रसन्नता व प्रीति आनन्द उत्पन्न याय्त अर्थं धर्मं पूर्वक कने ।”

थुकि नं सी दु न्यागूगु शताब्दी आचार्य बुद्धघोष श्रीलंका थयंबले तक महामहेन्द्र थ.म च्वकातःगु अट्टकथा अन दनि । थुकिया हे आधारे वसपोल हाकनं पालिभाषाय अट्टकथा सम्पादन यानाविज्यागु खः ।

ईस्वी पूर्व २७ निसँ ईस्वीया शुरुपाखे श्रीलंकाय् जुजु वट्टगामणी अभयया समये थथे अनुभव जुल “यदि बुद्धवचनयात ग्रन्थारूढ मयात धाःसा छुं समय लिपा हे दक्क बुद्धवचन लुप्त जुयावनी ।” उकि जुजु वट्टगामणी अभयया संरक्षणे ५०० ह्य त्रिपिटकधारी स्थविरपि एकत्र जुया श्रीलंकाया आलोक विहारे धर्म ब विनयया सम्पादन यात । अले थ्व हे संगीतिया झोले चतुर्थ संगीतिस सम्पूर्ण पालि त्रिपिटक व अट्ठकथा ग्रन्थया नं संगायना जुल । अले उकियात लिपिबद्ध नं याकल । थुगु संगीतियात सासनवसे पोत्थकारोह संगीति धैतःगु दु ।

सासनवसे धैतःगु दु “उगु समये भिक्षुपिसं बौद्धग्रन्थया पाठ लुमका तयेत कथिन जुल । उकि इमिसं उकियात लुप्त ज्वीगुलि बचेयाय्त वट्टगामणी अभयया राज्यवर्ष खुदं दुगु अवस्थाय् भविष्यया विचार याना ५०० स्थविरपि मिलेजुया चतुर्थ संगीति याना बुद्धवचनयात अर्थकथा सहित लिपिबद्ध याकल । अनं लिपा हे जक सिंहली द्वीप तथा भारते भिक्षुसंघ अथे हे विभिन्न निकाये विभक्त जुल, गथे मानसरोवरं प्याहांवोगु खुसित गंगा यमुना आदि नामं विभक्त जूवन ।”

सम्राट कनिष्क व महासांघिकया संगीति

भारते मौर्य शासन नष्ट उबीवं हे यवनत्से हानं हिन्दूकूश पारी यमुना व नर्मदाया पश्चिमे च्वंगु व्वाक्व भारते वंशानुक्रम अधिकार जमे यात । थ्यज्या सम्पन्न याह्य यूनानी शासकपि मध्ये मिनान्दर (मिलिन्द) (१५० ई. पू.) प्रमुख व प्रथम खः । थुपि यूनानी शासकपि मध्यएसियाई साम्राज्येशक, जड, गुज्जर, आभीर आदि जातीपि दुगु खः । उकि पश्चिम भारते यूनानीपिनि शासन स्थापना ज्वी धुसेलि थुपि जातीत तं वया भारते च्वंवल । थौतक नं इमि सन्ततिपि पश्चिम भारते यक्वं दनि । थुपि मध्ये शक जातिला यूनानीतय्, क्षत्रप (उपराज वा वाएसराय) जुया मथुरा व उज्जैने च्वनाच्वंगु खः, गुबले यूनानीतय्गु शासन कोदल अबले थुमिसं स्वतन्त्र स्वातन्त्र्य कायम याय्गुली समर्थ जुल । ईसाया प्रथम सदीस शक सम्राट कनिष्क प्रोयः सम्पूर्ण उत्तरभारत व मध्यएशिया तकया शासक जुल ।

भगवान बुद्ध थःगु उपदेश अबलेया जनभाषां याना बिज्यागु खः । वथे हे भिक्षुपिन्त भाषा सम्बन्धी दुराग्रह तापाका थःथःगु भाषां धर्म सय्केगुली स्वतन्त्रता प्रदान याना बिज्यागु खः । अथे नं अबले ब्राह्मण भिक्षुपिसं भगवानयाके बुद्धबचन छन्दस भाषाय् तय्त प्रार्थना यःबले भगवानं “भिक्षुपि, बुद्धबचनयात छन्दस भाषाय् तय्मज्जू, गुह्यसे तइ व दुष्कृत्यया अपराधी ज्वी । भिक्षुपि, बुद्धबचनयात थःथःगु भाषां सय्केत अनुमति बी” धका धैतःगु

विनय पिटके उल्लेख जुया च्वंगु दु । परन्तु बुद्धया महापरिनिर्वाणं
 ४०० दँ लिपा छन्दस व संस्कृत यःपिसं बौद्धग्रन्थत संस्कृते रचना
 याना हल । स्थविरवादीपि स्वया महायानीपि थुकी अपो न्ह्यव्वात ।
 अले महायानया प्रायः फुक ग्रन्थत ह्यापां ह्यापां संस्कृतं च्वत ।

ईसाया प्रथम शताब्दीया मध्यपाखे भारतया महान सम्राट
 कनिष्कया पाले संस्कृतया काव्यख्यले छह्य महान कवि अश्वघोषर्थे-
 जाह्य कवि व नाट्यकार पिहाँवल । अवले बुद्धधर्मया केन्द्रं
 पंजाबं न्ह्यानावना गान्धार व काश्मीरे बल्लावन । अबले वं गुरु
 पार्श्वनाथयाके सल्लाह याना काश्मीरे ५०० भिक्षुपि मुंका छगू
 संगीति वात । थुगु संगीति काश्मीरया राजधानीया सत्तिक कुण्डल
 बने जुल । थुगु काश्मीरे जूगु संगीतिया अद्यक्ष बसुमित्त व
 उपाध्यक्ष महाकवि अश्वघोष खः । थुमित्त कनिष्कं पाटलिपुत्रं
 निसें थःनापं ब्वना हःगु खः । खतु थुगु संगीतिया फुक भिक्षुपि छगू
 हे सम्प्रदाय सर्वास्तिवादीयापि खः । थुमिसं तःसतं परिश्रम याना
 बुद्धधर्मया विशिष्ट सिद्धान्ते थःगु मत निश्चित यात अले त्रिपिटक
 यात कया तःधंगु व्याख्या च्वत । व व्याख्या 'महाविभाषां' नामं
 प्रसिद्ध जू । न्यने दु थुगु संगीति क्वचाय्वं कनिष्कं व दक्क
 भाष्ययात सिद्धःपाताय् विकाः थ्व हे संगीतिया निति दय्कूगु
 विशिष्ट स्तुपे जमीन तःले निधान यानाविल । सम्भव दु थ्व ग्रन्थ थौं
 नं काश्मीरे गनं छथाय् जमीने तःले सुरक्षित जुयाच्वन । आःतक
 ला थ्व स्तूप लुया मवोनि । गुवले खुदाई जुलधाःसा अवश्यं लुया
 च्वैतिमि । थ्व ग्रन्थं चीनीभाषाय् थौं नं थःगु अद्वितीयताया परिचय
 विया च्वंगु दनि । थ्व संगीति ईसाया १०० दँया जःख जूगु माने
 याय्फु । भारते जूगु थुगु प्यकोगु संगीतिनिसें सर्वास्तिवाद वा
 वैभाषिकं मतया प्रभुत्व देशव्यापी जूवन । कनिष्कं थुकियात उत्तरि
 देशे सम्राट अशोकंथे हे थः धर्मदूत मण्डल छ्वया प्रचार यात । खतु

श्व ग्रन्थया मूल संस्कृत हे खः, परन्तु अनुदित जूगुलि याना लिपा श्व संस्कृत मूल सर्वथा विलुप्त हे जुयावन । वयां लिपा स्थविर- वादया बाहेक मेगु निकायसा संगीति आःतकं मजूनि । उकि मूल स्थविरवादी परम्पराया ल्याखं श्वयां न्हापा सिहल देशे जूगु चतुर्थ संगीतियात जक चतुर्थ संगीति धहा उल्लेखयाना संगीति परम्परा यात न्हाका यंकाचवंगु खः । थुगु संगीतियात उकी उल्लेख यानामतः ।

सम्राट कनिष्कं श्व वैभाषिक निकाययात भारतं पिने खोतन, तुकिस्तान, चीन, कोरिया, मञ्चुरिया व जापान तक थ्यंकल । वथे हे श्रीलंका, बर्मा, थाईलैण्ड, लाओस, मलेसिया, दक्षिणपूर्वी एसियाया द्वीप समुहे नं प्रचार याके छवत ।

बुद्ध मूर्तिया प्रचजन बुद्धया इलय् जूगु बौद्ध परम्परां विश्वास याना तःगु दु । अंकोतरागमय् उदयनं दकमिबे ह्लापां ५ फीट त.धीहा शीखण्डया बुद्ध मूर्ति वत्सदेशे दय्कल । मूलसर्वास्तिवादी विनय कथं उगु मूर्ति जुजु बिम्बिसारं दयेकल । गन्धारया संग्रहालये बुद्धयात हे तुं बुद्ध मूर्ति कयना चवंगु छगू शीलाभय बुद्ध मूर्ति दु । रेशमी मार्गया पूर्ण अध्यपन व अन्वेषणं कनिष्कया पाल निसें जक बुद्ध मूर्ति दत धयागु खँयात खण्डन याये धुंकल । अथे नं व्यापक रूपं बुद्धमूर्तिया प्रचार प्रसार कनिष्कया छुं ई न्ह्यव निसें जुल धयागु खँ मुद्राय् तकं बुद्ध मूर्ति बोड्दो (Boddo) धका अभिलेख किया तःगुलि प्रमाणित याः ।

महायान दर्शनया विकाश नागर्जुन (१७५ ई.)

काश्मीरया कुण्डलबने जूगु संगीति सर्वास्तिवादीपिनिगु खःसां न्हापा हे स्थविरवाद व महासांघिक निगू कचाया अनेक निकायत दय्धुं कूगु व संस्कृत भाषायात हे मुख्ययाना बौद्धग्रन्थ निर्माण याना यंकूगुलि लिपा थुकियात महायानया संगीति सम्झेजुल । छायाःसा तृतीय संगीति लिपा अर्थात् बुद्धया महापरिनिर्वाण करिव ४०० दँलिपा प्रथम शताब्दीपाखे महासांघिक अन्तर्गत अन्धके अर्थात् आन्ध्र प्रदेशीय निकाय जुयाच्चंगु वैपुल्य, पूर्वशैलीय, अपरशैलीय, राजगिरिक, सिद्धार्थ थ्व न्यागू उपनिकाय-या घटकं महायानया उत्पत्ति ज्वीधुं कूगुलि नं थुगु संगीतियात महायानया संगीति धका सम्झे जुवंगु जुल ।

क्रमशः बुद्धधर्म स्थविरवाद व महासांघिक निगू नामं प्रचार जुयावं वन । १७५ ईस्वी पाखे आचार्य नागार्जुनयागु थःगु शून्यवाद आदि महायानया दार्शनिक सिद्धान्तया प्रतिपादनं दार्शनिक जगते छगू हलचल हे यानाबिल । छायाःसा महायाने थःगु हे उगू विशेषता दु । थुकिया कारणं हे अनेक बोधिउत्त्वपि, बुद्धपि, देवी व देवतार्पिगु साधना जुयावन । हानं करुणामय अवलोकितेश्वर व मंजुश्रीपिसं आशीर्वाद बिल । महायानया व विशेषता छु धासा

१. महायान महान व विशाल जू । छायाःसा उकी सम्पूर्ण जीव जगतया कल्याणया भावना दु ।

२. महायाने सम्पूर्ण जीवया त्राण दु ।

३. महायानया मूल लक्ष्य बोधिप्राप्ति खः ।

४. महायानया आदर्श बोधिसत्व खः, गुह्य प्राणीपिनि कल्याणयायुत सदानं प्रयत्नशील जुयाच्चनी ।

५. महायाने भगवान् बुद्धया उपाय कौशल्यं प्राणीपिन्त त्वेक नानाप्रकारया उपदेश वियातः गु दु, अथे नं उकिया सम्पूर्ण उपदेश परमार्थ कथं छगू हे खः ।

६. दशभूमी विधान या दर्शन ।

७. महायान अनुसार भगवान् बुद्धं फुक प्राणीपिनिगु श्रावश्यकता पूर्ण यानाव्यु । थुगु हे विशेषता व सरलताया कारणं महायान लोकप्रिय जुजु वन ।

नागार्जुनया जन्म विदर्भया ब्राह्मणया छें जुल । वैगु बाल्यकाले व छह्य प्रतिभाशाली विद्यार्थी खः । वं ब्राह्मण ग्रन्थया गहन अध्ययन यात । लिपा वं श्रीपर्वत (नागार्जुनकोण्डा, गुण्टुर) यात थ.गु निवास स्थान यात । गुगु स्थान वैगु कीर्ति फैलेजुया वं लिसे सिद्धस्थान जूवन । नागार्जुन वैद्यक व रसायन शास्त्रया नं आचार्य जुयाच्चन । वैगु अष्टांग हृदय, आतक नं तिब्रतया वैद्यतय दकले प्रामाणिक ग्रन्थ जुया च्वंगु दु । थुह्य नागार्जुन आन्ध्रराज गौतमीपुत्र यज्ञश्री (१६६-१६६) या समकालीनह्य ख. ।

नागार्जुनया नामं अथेला यक्व ग्रन्थ प्रसिद्ध जू । परन्तु वयागु वास्तविक थःगु कृति खः- १. माध्यमिककारिका, २. युक्तिषष्टिका, ३, प्रमाण विध्वंसन, ४. उपाय कौशल्य व ५. विग्रह व्यावर्तनी । थुपि मध्ये माध्यमकारिका व विग्रह व्यावर्तनीया हे जक मूल संस्कृति दिन । मेगु ल्वीके मफुनि ।

नागार्जुनया दार्शनिक विचार

नागार्जुनं धःगु विग्रह व्यावर्तनीया ७२ गू कारिकाय्
शून्यताया महात्म्य केना धैतगु दु “गुह्यसें ध्व शून्यतायात ध्वीकल
वं फुक अर्थयात ध्वीके फैं, गुह्यसिनं शून्यतायात ध्वीके मफुत वं
छुं न ध्वीके फैं मबु ।” थुक्रिया व्याख्याय् आचार्यं धै तःगु दुकि
“गुह्यसें शून्यतायात ध्वीकी वं प्रतीत्यसमुत्पाद (विच्छिन्न प्रवाहया
रूपे उत्पत्ति) यात ध्वीके फैं । प्रतीत्यसमुत्पाद थूह्यसें प्यंगू
आर्यसत्ययात ध्वीके फैं । प्यंगू आर्यसत्य ध्वीवं वैत नृष्णा
निरोध (निर्वाण) आदि पदार्थत प्राप्त ज्जी । प्रतीत्यसमुत्पाद
स्यूह्यं सीके फैं धर्म छु खः, धर्मया हेतु छु खः, अले धर्मया
फल छु खः । क्लेश, क्लेशया हेतु, क्लेशवस्तु छु खः धैगु नं सीके
फैं । गुह्यसिनं ध्व फुक सी वं सीके फैं सुगति व दुर्गति छु खः ।
सुगति व दुर्गतिस गथे वनी । सुगति व दुर्गति वनीगु मार्गं छु खः,
अले सुगति व दुर्गति प्याहांवेगु उपाय छु खः ।

शून्यता धैगुली नागार्जुनया अर्थ खः प्रतीत्यसमुत्पाद अर्थात्
बिष्व व उक्रिया सारा जड व चेतन वस्तुत गुगुं नं स्थिर
अचलतत्व (आत्मा व द्रव्य आदि) याके बिल्कूल शून्य खः । गथे
बाह्यजगत वस्तुजगत शून्य खः, चित्त नं मन नं विज्ञान नं
शून्य खः ।

असंग व बसुबन्धु (३५० ईस्वी)

असंग

असंगया जन्म पेशावरया ब्राह्मणया कुले जुल । वसपोल स्वह्म दाजुकिजापि मध्ये थकालिह्म खः हानं गान्धारया सम्राट समुद्र-गुप्तया समये जन्म जूगु खः । असंग ३५० ईस्वीस अवश्य जीवमान ज्वीफु । थुगु समय स्वया नागजुन १७५ दँ न्हापा लाः । महायान दर्शनया विकासय् न्हापां स्यल्लागु प्रयत्न पेशावरया पठान दाजुकिजा तिह्म थ्व हे असंग व बसुबन्धु यात । असंग योगाचारया दकले प्रसिद्धह्म आचार्य अले आर्य मैत्रेयनाथया शिष्य खः । परन्तु असंगया ग्रन्थ थुलि प्रसिद्धि प्राप्त याना काल, विद्वानपिसं गुरुह्म मैत्रेयनाथया ग्रन्थयात हे लोमंका बिल ।

थ्वया पाण्डित्य व अलौकिक व्यक्तित्व वसपोलया ग्रन्थ हे सकभनं छलंङ्ग वयं । विज्ञानवादया प्रसिद्धि तथा प्रभुत्वया कारण आर्य असंग हे खः । नागार्जुनया ग्रन्थ भारतीय न्यायशास्त्रया प्राचीनतम ग्रन्थ खः । परन्तु नागार्जुनयात असंग व बसुबन्धुनाप स्वाकेत स्वापू आःतक उपलब्ध मजूनि । असंगयात, वादशास्त्र (न्याय) या यक्व ज्ञान दु, थ्व खं 'योगाचारभूमि' पाखें सीके फु । असंग हे थः किजा बसुबन्धुयात वैभाषिक मतं अलग याना योगाचार मते दिक्षित याना बिल । असंगया ग्रन्थया विशेषता चीनी भाषाय् यानातगु अनुवादं नं सीके फु । बौद्ध विज्ञानवाद व असंग परस्पर गुलि सम्बन्ध दु धैगु थुकि हे सीके फु विज्ञानवाद थ गु नामं स्वयातं "योगाचार दर्शन"या नामं आपाः प्रसिद्ध जू ।

हानं योगाचार शब्दं असंगया दकले तधंगु ग्रन्थ “योगाचार भूमि”
लिकया तःगु खः ।

असंगया ग्रन्थ

१) महायान सम्परिग्रह, २) प्रकरण आर्यवाचा, ३)
महायानोत्तर तंत्र, ४) महायान सूत्रालंकार, ५) वस्तु संग्रहणी
६) बोधिसत्त्व पिटकवाद, ७) सर्वाधिक प्रसिद्धगु योगाचार
भूमिशास्त्र, थुपि ग्रन्थ आतकं झीत असंगया दार्शनिक कृत्तिस
सीके फु ।

महायान सम्परिग्रह- थुगु ग्रन्थे महायानया सिद्धान्त संक्षेपं
वर्णन याना तःगु दु । थ्व ग्रन्थया मूल संस्कृते ल्वीके मफुनि परन्तु
थुकिया स्वंगू चीनी अनुवाद जुयाच्चंगु उपलब्ध जू ।

प्रकरण आर्यवाचा- योगाचारया व्यावहारिक तथा नैतिक
रूपया व्याख्या थ्व सफू ह्वेनसांगं चीनी भाषां झिङ्गू परिच्छेदे
अनुवाद याना तःगु दु ।

योगाचार भूमिशास्त्र- थ्व कृति विज्ञानवाद दर्शनया निति
आधार ग्रन्थ कथं प्रसिद्ध खः । विज्ञानवादयात व्यावहारिक दृष्टि
योगाचार धाय्गु हे थ्व “योगाचार भूमिशास्त्र” या कारणं जुल ।
विज्ञानवादीपिसं थ्व सिद्धान्तया कसौटी कथं “योगाचार
भूमिशास्त्र” थः नालेगु यात । थेरवादी कथावत्थुयात सम्मान
दृष्टि स्वइथे, सर्वास्तीवादी ज्ञानप्रस्थान शास्त्र टीका विभाषायात
सम्मानया दृष्टि स्वइथे विज्ञानवादीपिसं थ्वयात सम्मानया दृष्टि
स्वइगु खः । थ्व ग्रन्थ तःसतं विशाल जू । गुकी योगाचारया
साधन मार्गया प्रामाणिक विस्तृत वर्णन यानातःगु दु । थुकिया
पूरा विराट् ग्रन्थ संस्कृतं राहुल सांस्कृत्यायनया प्रयत्नं उपलब्ध

जुगु दु । थुकिया परिच्छेदया नां, भूमि खः । थ्व ग्रन्थ १७ गु
भूमिस विभक्त जुगु दुः-

१. विज्ञान भूमि, २. मनो भूमि, ३. सवितर्क सविचार भूमि
४. अवितर्क विचार मात्रा भूमि, ५. अवितर्क अविचार भूमि,
६. समाहिता भूमि, ७. असमाहिता भूमि, ८. सचित्तका भूमि,
९. अचित्तका भूमि, १०. श्रुतमयी भूमि, ११. चिन्तामयी भूमि,
१२. भावनामयी भूमि, १३. श्रावक भूमि, १४. प्रत्येकबुद्ध भूमि,
१५. बोधिसत्व भूमि, १६. सोपधिका भूमि, १७. निरुपधिका भूमि ।

दार्शनिक विचार

असंग क्षणिक विज्ञानवादी खः । थ्व विज्ञानवाद असंग
स्वया न्हापानं “लंकावतारसूत्र” संधिविमोचनसूत्र थेंजागु
महायान सूत्रे दुगु खः । थुपि सूत्रयात बुद्धवचन धाइ, परन्तु
आपालंयाना महायान सूत्रत थें थ्व बुद्धया उपदेशे देका तगु
लिपायागु सूत्र खः । लंकावतार सूत्रयात दक्षिण (सिलोन) द्वीपया
पर्वत (समन्तकूट?) स उपदेश बियातगु खः । वस्तुत उकिया
प्रचार दक्षिणे मज्जेसे उत्तरे गान्धारया पर्वतावलिस जुन : बौद्धपिनि
विज्ञानवाद बुद्धयागु ‘सब्बं अनिच्चं’ (फुक्क अनित्य) वा क्षणिक-
वाद व अफलातुंया (स्थिर) विज्ञानवाद थें मिश्रण मात्र खः ।
हानं थ्व मिश्रण व हे गन्धारे यात, गन युनानीतयगु क्लाय्
मिश्रण गान्धार मूर्तिकलां विकासयात । विज्ञानवाद विज्ञानयात हे
परमार्थ तत्व माने याई । हानं थ्व नं धैतःगु दु, व न्यागू
इन्द्रियया न्यागू विज्ञानत बथें खुगूगु मनोविज्ञानया अतिरिक्त छगू
न्हेभूगु आलय विज्ञानयात माने याइ । थ्व हे आलय विज्ञान उगु
तरङ्गित समुद्र खः गुकियात तरङ्गथें बिश्वया सम्पूर्ण जड चेतन
वस्तुत प्रकट व विलीन जुया च्वनी ।

थन असंगया दार्शनिक विचारयात वसपोलयागु भूमिशास्त्रया
 आधारे हे बियाचवना । लुमकेमाः योगचार भूमि सुसम्बद्ध ग्रन्थ
 खः । थुकी बुद्धघोषया विशुद्धिमार्गया आपालयाना बौद्ध सदाचार
 तथा धर्म तरवया विस्तृत प्रभाव लानाचवंगु दु । असंगं
 थःगु तरुण समकालीन अनुरूपे बुद्धयागु गुगुं छपु गाथायात
 आधारयाना थःगु ग्रन्थ मचो । “गाथार्थ प्रविचय” स जक १७८
 गाथात हीनयान महायान निगुलि पिटकयागु छथासं तथा व्युगु दु ।
 बुद्धघोषर्थे असंगं नं सूत्रया भाष्यशैलीयात थुलि अपो अनुकरण
 यागु दु, व्वनेबले भ्रम ज्वी झीसं अभिसंस्कृत संस्कृतया समय
 मजूसे पिटकया समययागु गुगुं सफूयात संस्कृत शब्दान्तरया रूपं
 चवना । बुद्धघोषं थःगु ग्रन्थयात पालि चवःगु खः । उगु समय वसुबन्धु
 व कालिदास कालीन संस्कृत मजूनिगु खः । उकिं बुद्धघोषं पालिया
 भाषाशैलीया अनुकरण याय्त बाध्य जुल । परन्तु असंगयात
 थुजागु छुं बाध्यता मदु, व वया थःगु कृतियात बुद्धयानामं
 प्रकटयाय्गु इच्छा हे खः । अथे नं वसपोलं छाय् थुजागु शैलीयात
 स्वीकारयात, गुकी गुगुं खँयात संक्षेपं धाय् हे मफु । सम्भव जू
 सूत्रया शैलीस्वूपिं थः पाठकपिगु निरिति अःपुकेगु विचारं हे थथे
 याना बिज्यागु ज्वी फु ।

वसुबन्धु

वसुबन्धुया जन्म नं गान्धारया पेशावर नगरे छह्य कौशिक गोत्रीय ब्राह्मणया कुले जुल । थुमि स्वम्ह दाजु किजापि दु । वसुबन्धुया दाजुया नां असंग, किजाया नां विरिञ्चवत्स खः । गान्धारे थुगु समये सर्वास्तिवादया तःसतं प्रचार जूगु ई जुयाच्वन । उकिं व शिक्षाया निति काश्मीरे वन । अन हे विभाषा शास्त्रया दुभ्यं अद्ययन यात । ल्याय्हाया अवस्थाय् अनं हे विशेष रूपं च्चनेगु यात । शास्त्रार्थे न वसपोल तःसतं कुशलह्य जुयाच्वन । न्यने दु, छको विन्ध्यवासी नां जुयाच्वंहा सांख्याचार्यं गुरुह्य बुद्धमितयात शास्त्रार्थे बुका बिल । वसुबन्धु उगु इले अन मदुगु जुयाच्वन । गुरुया पराजय जूगु खँ न्यना वसुबन्धुं विन्ध्यवासीयात शास्त्रार्थया निति हांक बिल । परन्तु वयां न्ह्यो हे सांख्याचार्यं थुगु लोक तोता परलोक ज्वीधुकूगु जुयाच्वन । अले वसपोलं थःगुरुयात शास्त्रार्थे बुकूह्य लिसे शास्त्रार्थं याय् मखना विन्ध्यवासीया सांख्यसप्ततिया खण्डन याना “परमार्थ सप्तति” ग्रन्थ रचना यात । थुगु ग्रन्थया उल्लेख तत्त्वसंग्रहया टीकाकार आचार्य कमलशीलं तःसकं आदर पूर्वकं यानातःगु दु ।

सर्वास्तिवादया इतिहासे ईसाया प्यंगूगु शताब्दी सुवर्ण युग धका मानेयाः छायाधासा थ्व हे युगे निह्य ततर्धपि आचार्यपिसं प्रामाणिकं ग्रन्थत रचना याना थुगु सम्प्रदायया प्रभावयात न्ह्यज्याकल । थुपि मध्ये छह्य वसुबन्धु खः । वसुबन्धुया प्रतिभा व पाण्डित्य अलौकिक जुयाच्वन । हानं वसपोलया ग्रन्थ उच्चकोटि यागु जुयाच्वन । थ्व हे कारणं याना वसुबन्धुया गणना बौद्धमते

प्रकाण्ड दार्शनिकया नामं चवंवन । वसुबन्धु समुद्रगुप्तया काय
 प्यंगू शताब्दीया उत्तरार्धपाखे दुह्य खः । वसुबन्धुं थःगु अभिधर्मकोष
 चत्रया बुद्धधर्मया गुगु प्रसार तिबबत, चीन, जापान तथा मंगोलिया
 आदि देशे थ्यंक यागु खः थ्व धार्मिक इतिहासे छगू कौतुहलपूर्ण
 घटना खः । चीनी भाषाया त्रिपिटके वसपोलयागु ३६ गू
 ग्रन्थया उल्लेख यानात.गु दु ।

थ्वसपोलया ग्रन्थमध्ये निम्न ग्रन्थ विशेष उल्लेखनीय जू-
 परमार्थ सप्तति- विन्ध्यवासी रचित सांख्यसप्ततिया खण्डन ।
 तर्क शास्त्र - थ्व ग्रन्थ चीनी भाषाय् परमार्थ ५५० ई. स
 अनुवाद याःगु दु ।

बाद विधि- न्याय विषयया छगू ग्रन्थ । थुकिया व्याख्या
 शान्तरक्षितं (७४० ८४०) च्वःगु दु ।

अभिधर्म कोष- वसुबन्धुया सर्वश्रेष्ठ व महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ थ्व
 हे खः । थुकी अभिधर्मया समस्त तत्व संक्षेपं वर्णन याना तःगु दु ।
 वैभाषिक मतया थ्व सर्वस्व खः । विभाषया रचना ज्वीवं हे
 काश्मीरे वैभाषिव पिनि प्रधानता सर्वमान्य जुल । उगु हे मतयात
 आधार मानेयाना थुगु ग्रन्थया निर्माण जूगु खः । सबास्तिबादीपिनि
 अभिधर्म हे थुकिया प्रधान आश्रय खः । अथे नं थःगु व्यापकताया
 कारणं थ्व कोष बुद्धधर्मया फुक्क मतया मान्यगु व प्रमाणगु जुल ।
 यथार्थे अभिधर्मकोष छगू ग्रन्थ जुयानं स्वयं छगू पुस्तकमाला खः ।
 थुकिया छगूछगू अंशयात कया टीका टिप्पणी च्वत तथा खण्डन
 मण्डनया परम्परा न्हात । तर बांलाक व्याख्या बिना थ्व ग्रन्थ
 थुकीके अःपु मजू ।

जीवनया अन्तिम समये थः दाजु आर्य असंगया संसर्गे वया वसुबन्धुं योगाचार मतयात ग्रहण याना काल । अले थःगु पूर्ब जीवने च्वयागु महायानया निन्दायात लुमंका वयात तःसकं ग्लानि जुल, परन्तु आर्य असंगं सम्झे यासैलि वं महायान सम्प्रदायया सेवा याय्गु भारकया पाण्डित्यपूर्णं ग्रन्थत रचनायाना विज्ञानवादया भण्डारयात जाय्का बिल ।

वसपोलया महायान सम्बन्धी ग्रन्थत खः—

सद्धर्म पुण्डरिक टीका— ५०८ ई. निसें ५३५ ईया बिचे चीनी भाषां अनुदित ।

महापरिनिर्वाण सूत्रया टीका— चीनी अनुवाद ।

बज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिताया टीका— थुकिया अनुवाद ३८६ ई. निसें ५३४ ईया बिचे चीनी भाषां अनुदित ।

विज्ञप्तिमात्रतासिद्धि— थ्व विज्ञानवादया सर्वश्रेष्ठ दार्शनिक व्याख्या खः ।

वसुबन्धु बौद्धजगतया प्रमुख दार्शनिकपि मध्ये छहा खः । वसुबन्धुया गुलिखे मौलिक ग्रन्थ कालं नया बिल । वयागु अभिधर्म कोष तःसतं प्रौढ ग्रन्थ जुयाच्चन ।

वसुबन्धुं अभिधर्मकोषया विस्तृत भाष्य चोगु दु, गुगु सौभाग्यं प्रकाशित ज्वीगु प्रतीक्षाब् फोटोया रूपे दयाच्चंगु खः । राहुलजीया तिब्बत यात्राबले संस्कृते दुगु प्राप्त जूगु खः । थः दाजु असंगयागु विज्ञानवादे च्वयात.गुयात विज्ञप्तिमात्रता सिद्धि, नामं व विशिका व त्रिशिका नामं न्यीगू व स्वीगू कारिका दुगु निगू प्रकरणनं ल्वीका प्रकाशित ज्वीधुंकूगु दु । वसुबन्धु, मध्यकालीन न्यायशास्त्रया जनक दिग्नागया गुरु खः ।

दाजुह्य प्रसंगं योगाचारभूमी, उत्तरतन्त्रथेजागु ग्रन्थ च्वया
 विज्ञानवादया समर्थन यात धाःसा क्रिजाह्य वमुबन्धुया प्रतिभा व
 स्वयानं बहुमुखी जुयाचवन । वं छे पाखे वैभाषिक सम्मत तथा
 बुद्धया दर्शने आपालं मिलेजूगु थःगु सर्वोत्तम ग्रन्थ, अभिधर्मकोष,
 तथा उकिया तधंगु भाष्य च्वत । मेखे विज्ञानवादया सम्बन्धे,
 विज्ञप्तिमात्रतासिद्धि, विशिका (न्यायू कारिका) व त्रिशिका
 (स्वीगू कारिका) च्वया थः दाजुया ज्यायात झन सुव्यवस्थित
 रूपं दार्शनिकपिनि न्होने प्रस्तुत यानाबिल । स्वंगु मेगु ज्या खः,
 वादविधि नांगु न्यायग्रन्थ च्वया भारतीय न्याय शास्त्रयात
 नागार्जुनया तीक्ष्णदृष्टि प्राप्त जूगु प्रेरणायात झन अपो नियम-
 बद्ध यानाबिल । अझ दकले तःधंगु खंला “भारतीय मध्ययुगया
 न्यायया जनक” दिग्नाग थेजाह्य शिष्ययात थमं स्यना अवले तक
 यानातःगु प्रयत्नयात छगू तःधंगु प्रवाहया रूपे न्ह्याकेत तयार
 यानाब्यूगु खः । व्हेनसांगं विज्ञप्तिमात्रतासिद्धिया चीनी अनुवाद
 यात, गुगु थौं नं उपलब्ध जू । राहुल सांस्कृत्यायनं थुगु ग्रन्थया छुं
 अंश चीनी भाषां संस्कृते अनुवाद याःगु दु ।

दिग्नाग (४२५ ईसवी)

वसुबन्धुयातथे दिग्नागयात नं तोता न्हांवने मज्जू ।
छाय्धासा धर्मकीतिया प्रमाणवार्तिक वस्तुत आचार्य दिग्नागया
प्रधान ग्रन्थ प्रमाण समुच्चयया व्याख्या (वार्तिक) खः । गुवी
धर्मकीति थःगु मौलिक दृष्टियात गुलिखे थासे दिग्नागनाप मतभेद
याना प्रकट याःगु दु ।

(दिग्नागया विषये स्वेमासा पुरातत्व निबन्धावलि पृष्ठ २१४/१५
स्वैदिसँ)

दिग्नाग (४२५ ई.) वसुबन्धुया शिष्य खः । थ्व तिब्बतया
परम्परां सी दु । दिग्नागया समय वसुबन्धु व कालिदासया
विचेयागु ज्वी फु । थुकथं वैत ४२५ ई या जःखः मानेयाय्फु ।
न्यायमुखया अतिरिक्त दिग्नागया मुख्यग्रन्थ प्रमाणसमुच्चय खः,
थ्व केवल तिब्बतिभाषाय् हे जक दु । व हे भाषाय् प्रमाणसमुच्चय-
या महावैयाकरण कारिका विवरण पंजिका (न्याय) या कर्ता
जीनेन्द्रबुद्धि (७०० ई.) या टीका नं दु ।

दिग्नागया जन्म तमिल प्रदेशया काञ्जी (कजीवरम्) या
सत्तिक सिंहवक्र धयागु गामे छह्हा ब्राह्मणया कुले जूगु खः । ल्याय्हा
जुसेलि व वात्मीयपुत्रीय बौद्धसम्प्रदायया भिक्षु नागदत्तया सम्पर्क
वया भिक्षु जुल । छुं समय लिपा थः गुरुनाप वया पुद्गलिक
(आत्मा) या बारे मतभेद जुल, उकिं वं थःगु मठ तोता उत्तरभारते
वया आचार्य वसुबन्जुया शिष्यपिनिथाय् मिलेजूदल अले वं
न्यायशास्त्रयात बिशेष रूपं अध्ययन यात । निमन्त्रणा वसेलि

नाजन्दा विहारे वना सुदुर्जय नांहा ब्राह्मण तार्किकयात शास्त्रार्थ
बुकाविल । शास्त्रार्थ याय्त उडीसा व महाराष्ट्रे भ्रमण यायां
आपायाना उडीसाश् हे चवनीगु । दिग्नाग तन्त्र मन्त्रया नं
बिशेषज्ञ जुयाचवन ।

तिब्बतीय इतिहासकार लामा तारानाथं ध्वसपोलया विषये
चवया तःगु दु, उडीसाया जुजुया अर्थसचिव भद्रपालितयात दिग्नागं
बुद्धधर्मं दिक्षित याना व्युगु खः । वंगु उद्याने हलःमाया कचा
छकचा बिल्कुल गना वंगुलि दिग्नागं मन्त्रद्वारा उकियात न्हेन्हुया
दुने हानं वाउंसे च्वंका बिल । थुकथं बुद्धधर्मया निरति दक्व शक्ति
छचला दिग्नागं धर्मया अनुपम सेवा यात । थुकथं अध्ययन व
शास्त्रार्थ प्रतिद्वन्दीतय्त बुका (दिग्बिजय) याय्धुंका न्यायया छुं
मात्राय्परन्तु गम्भीर ग्रन्थत च्वेगुली अप्वः समय छचल । वसपोलया
ग्रन्थत थथे खः—

(१) प्रमाण समुच्चय— ध्व दिग्नागया दकले महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ
खः । ध्व संस्कृते अनुष्ठुप छन्दे चवया तःगु खः । परन्तु थुकिया
मूल संस्कृत आतकं ल्वीके मफुनि । राहुल सांकृत्यायनजुं तिब्बत
यात्रा प्यको तक ध्व ग्रन्थ मालेत आपालं परिश्रम यात नं लुइके
मफु । हेमबर्मा नांहा छहा भारतीय पण्डितं छम्ह तिब्बतीय
विद्वानया सहयोगं थुगु ग्रन्थया तिब्बतीय भाषां अनुवाद यागु खः ।
थुगु ग्रन्थे खुगू परिच्छेद दु, गुकी न्यायशास्त्रया दक्व सिद्धान्तया
विशद प्रतिपादन यानातःगु दु ।

व श्लोकत (कारिकातयुगु) संख्या थथे खः-

परिच्छेद	विषय	श्लोक संख्या
१.	प्रत्यक्ष परीक्षा	४८
२.	स्वार्थानुमान परीक्षा	५१
३.	परिर्थानुमान परीक्षा	५०
४.	दृष्टान्त परीक्षा	२१
५.	अमोह परीक्षा	५२
६.	जाति परीक्षा	२५
		जम्मा २४७

प्रमाणसमुच्चयया प्रथम श्लोके दिग्नागं ग्रन्थ च्वेगु प्रयोजन थुकथं च्वया तःगु दु :-

“प्रमाण भूताय जगद्धितैषिणे प्रणम्य शास्त्रे सुगताय तायिने ।
प्रमाण शिद्धयै स्वमतात्समुच्चयः करिष्यते विप्रसितादिहैककः ॥

अर्थ “जगतया हितैषी प्रमाणभूत उपदेष्टा बुद्धयात नमस्कार याना उखें थुखें न्यना च्वंगु थःगु मतयात थन छथाथ् प्रमाणसिद्धिया निरिति मुना च्वना ।

(२) प्रमाण समुच्चय वृत्ति- थव ह्यापायागु ग्रन्थया न्याख्या खः । थुकिया नं संस्कृत मूल त्वीके मफुनि, परन्तु तिब्बतीय अनुवाद उपलब्ध जू ।

(३) न्यायप्रवेश- आचार्य दिग्नागया थव हे छगू ग्रन्थ मूल संस्कृते उपलब्ध जूगु दु ।

(४) हेतुचक्रमरु- थव ग्रन्थया मेगु नां हेतुचक्र निर्णय खः । थुकी फुक प्रकारया हेतुया वर्णन दु ।

(५) प्रमाणशास्त्र न्यायप्रवेश- थुकिया अनुवाद तिब्बतीयं
व चीनी भाषाय् दु ।

(६) आलम्बन परीक्षा ।

(७) आलम्बन परीक्षा वृत्ति ।

(८) त्रिकाल परीक्षा । थुकिया नं संस्कृत मूल त्वीके
मफुनि । परन्तु तिब्बतीय भाषाय् अनुवाद जुयाच्चंगु दु ।

थुकथं बौद्ध न्याययात सुव्यवस्थित याय्गुली दिग्नागया
तःधंगु देन दु ।

दिग्नागं थःगु ग्रन्थे मेगु दर्शन व वात्स्यायनया न्यायशास्त्र-
यात ला थुलि तर्कसंगत आलोचना यागु दु पाशुपताचार्य उद्योतकर
भारद्वाजं केवल उकिया उत्तर बीत जकनं वात्स्यायनया भाय्ययात
कया न्यायवार्तिक च्वेमाल । मीमांसक मूर्धन्य कुमारिल भट्टं नं
दिग्नागया उक्तियात बिस्तारपूर्वक 'श्लोकवार्तिक' च्वया खण्डन
यात । थुकथं ब्राह्मण दार्शनिक तसें यागु प्रचण्ड आक्रमणयात
स्वेबले शीसं दिग्नागयागु अलौकिक महत्तायात बांलाक थ्वीके फु ।
दिग्नाग बौद्ध न्यायया विद्वान्मह प्रतिष्ठापक खः, गुम्हसिनं
विज्ञानवादया समर्थनया निरति अभिनव सिद्धान्तया उद्भावना याना
बौद्धन्याययात स्वतन्त्ररूपं प्रतिष्ठित यात ।

धर्मकीर्ति (६०० ईसवी)

धर्मकीर्ति थःगु समयया तर्कनिष्णात दार्शनिकला मखु, परन्तु वसपोलयागु विमल कीर्तिपताः जम्बूद्वीपया दार्शनिक आकाशे सदानं व्वयावं चवनी । धर्मकीर्तिया प्रतिभा अबलेया पुलांपि प्रतिद्वन्द्विसं नं मानेयाः । उद्योतकर (५५० ई.) यागु 'न्यायवार्तिक' यात धर्मकीर्ति थःगु तर्कं थुलि छिन्नभिन्न यानाबिल, वयांलिपा वाचस्पति (८४१) उही टीका चवया तर्कया भ्यातनाले दुनाच्चंह उद्योतकरयात तस्सतं बुढीह्य सायात उद्धार याय्थे थकाय्गु कुतः याय् मास्ते वेकल । जयन्तभट्ट (१००० ई.) धर्मकीर्तिया ग्रन्थया तीव्र आलोचक जुयातं वसपोलयात 'मुनिपुणबुद्धि' तथा प्रयत्नयात "जगदभिधोवर" धका मानेयात । थःत अद्वितीय कवि व दार्शनिक धका श्वीका च्वंम्ह श्रीहर्ष (११६२ ई.) नं धर्मकीर्तिया तर्कपथयात "दुरावाच" धया वसपोलया प्रतिभाया समर्थन यात । बस्तुत धर्मकीर्तिया प्रतिभा अबले स्वया अपो थौया विद्वत मण्डलि मानेयाय् फु छायासा थौया दार्शनिक व दैज्ञानिक प्रगतिस वसपोलया मूल्ययात ईमिसं अपो श्वीकेफु ।

धर्मकीर्तिया जन्म चोल देशे (उत्तर तमिल) प्रान्तया तिरुमलई धयागु नामे छम्ह ब्राह्मणया कुले जूगु खः । अबुया नां तिब्बती परम्पराकथं कोरुनन्द धका चवैतःगु दु, अले गनं गनं वसपोलयात

कुमारिलभट्टया भिच्चा धकानं धैतगु दु । धर्मकीर्ति मचानिसे हे प्रतिभाशाली जू । ह्यापां व ब्राह्मणपिगु शास्त्र व वेद वेदांगया अद्ययन याय्त कुमारिलया छे सेवक जुया च्वन । उगु समये बौद्ध धर्मया ध्वंजा भारतया कुंकुलामे ब्वया च्वंगु खः, हानं नागार्जुन वसुबन्धु दिग्नागया बौद्ध दर्शनं विरोधिपिगु पुचले प्रतिष्ठा प्राप्त याय्धुकूगु खः । धर्मकीर्तियात उकिया बिषये सेकेगु अवसर प्राप्त जुल, अले उकि थुलि प्रभावित जुलकि तिब्बती परम्पानुसार वं बौद्ध गृहस्थापिगु भेषे प्याहांवया उखें थुखें ज्वीगु प्रारम्भ यात, थुकिया कारणंयाना ब्राम्हणपिसं वैत बहिष्कार यानाबिल । उगु ईले नालन्दाया ख्याति भारतं तापाक तापाक थ्यंन फैलेजुया च्वंगु थः । उकि धर्मकीर्ति नालन्दाय् बल । अले उगु ईया महान विज्ञानवादी दार्शनिक तथा नालन्दाया संघस्थविर धर्मपालया शिष्य जुया भिक्षुसंघे सम्मिलित जुल । धर्मकीर्तिया न्यायशास्त्र अद्ययने अपो अभिरुचि दुगुलि वं दिग्नागया शिष्यपरम्पराया आचार्य ईश्वरसेनयाके थ्व अद्ययन यात । अद्ययन सिधेवं थःगु जीवन ग्रन्थ च्वेगु, शास्त्रार्थ याय्गु व ब्वंकेगुली जीवन हन ।

चीनी पर्यटक 'इ चिडं' धर्मकीर्तिया वर्णन थःगु ग्रन्थे यानातगु दु । उकि धर्मकीर्ति ६७६ ई. स्वया ह्यापा खः धैगुली सन्देह मदु धर्मपालया शिष्य शीलभद्र नालन्दाया उगु इले प्रधान अध्यापक जुया च्वंगु खः । उबले हे व्हेनसांग अन अद्ययन याय्त वःगु खः । धर्मकीर्ति नालन्दाया प्रधान आचार्य धर्मपालया शिष्य जूगुलि धर्मपालया समय ६२५ ई. या जःखः ज्धीफु ।

धर्मकीर्तिया ग्रन्थ

धर्मकीर्ति थःगु ग्रन्थ केवल प्रमाणसम्बद्ध बौद्ध दर्शन अथवा बौद्ध प्रमाणशास्त्रे चोगु दु । थुकिया संख्या गुंगू दु, थुकी न्हेगू मूलग्रन्थ व निगू थःगु हे ग्रन्थे टीका खः ।

ग्रन्थया नां	ग्रन्थ परिमाण श्लोके	गद्य वा पद्य
१. प्रमाणवार्तिक	१४५४ ॥	पद्य
२. प्रमाण विनिश्चय	१३४०	गद्य पद्य
३. न्यायविन्दु	१७७	गद्य
४. हेतुविन्दु	१४४	गद्य
५. संबंध परीक्षा	२६	पद्य
६. वाद न्याय	७६८	गद्य पद्य
७. सन्तान्तर सिद्धि	७२	पद्य

जम्मा ४३१४ ॥

टीका:-

१. ८. वृत्ति	३५०० (प्रमाणवार्तिक, १ परिच्छेदया)	गद्य
२. ६. वृत्ति	१४७ (संबंध परिक्षेदया)	गद्य

जम्मा ३६४७

थुकथं धर्मकीर्ति मूल व टीकायाना जम्मा ७९६१॥ श्लोक बराबर ग्रन्थ चोगु दु । धर्मकीर्तिया ग्रन्थ गुलि महत्वपूर्ण जू धैगु थुकि सी दु तिब्बती भाषाय् अनुवादित बौद्धन्यायया कुल संस्कृत १७.५.००० श्लोके अले १.३७.००० टीका अनुटीकायागु दु ।

(४४)

धर्मकीर्तिया शिष्य परम्परा:-

- ६०० ई. धर्मकीर्ति
 ६२५ ई. देवेन्द्रबुद्धि
 ६५० ई. शाक्यबुद्धि
 ६७५ ई. जितेन्द्रबुद्धि, प्रभाकरगुप्त, धर्माकरदत्त, कल्याणरक्षित ।

७०० ई. ज्ञानश्री रविगुप्त धर्मोत्तर

७२५ ई.

यमारी

७५० ई.

विनीतदेव

७७५ ई.

शंकरानन्द

धर्मकीर्तिया दर्शन

धर्मकीर्ति प्रमाण (न्याय) शास्त्रे जक हे न्हेगू ग्रन्थ च्वल । अले उगु दर्शनया बारे गुलि तक धाय्मागु खः उकियात थ्व हे प्रमाणशास्त्रीय ग्रन्थे धागु दु । थ्व न्हेगू ग्रन्थे “प्रमाणवार्तिक, प्रमाणविनिश्चय, हेतुविन्दु ब न्यायविन्दु” या प्रतिपद्य विषय छगू हे खः उकी दकले तधंगु व संक्षेपं आपालं विषयै प्रकाश याइगु ग्रन्थ प्रमाणवार्तिक खः । वादन्याये आचार्य अक्षपादया १८ गू विग्रह स्थानया ततःधंगु सूचीयात छयले मदुगु धका उकियात बच्चि श्लोकं धैतःगु दुः

“असाधनांगवचनं अदोषोद्भावनं छचो” (वादन्याय पृ १)

“निग्रह (पराजय) स्थान खः (वादया निती) असाधन, ख्या धापू व (प्रतिवादीया) दोषयात मज्वनेगु ।”

“संबंधपरिभाषा” मा २६ कारिकाय् या ७२ सूत्रे धर्मकीर्ति क्षणिकवाद अनुमार कार्य कारण सम्बन्ध गथे मानेयाय्गु धैगु थूकी कनातःगु दु । थ्व विषय प्रमाणवार्तिके नं दु ।

“सन्तानन्तरसिद्धिया” या ७२ सूत्रे धर्मकीर्ति ह्यापाला थुगु मनं अलग मेमेगु मन नं दु धका सिद्धयागु दु, हानं अन्ते धैतःगु दु कि थ्व फुक मन (विज्ञान) गुकथं मिलेजुया दृष्यजगतयात (विज्ञानवाद अनुसार) पिने प्रकट याई। विज्ञानवादया चर्चा प्रमाणवार्तिके नं यानातःगु दु।

धर्मकीर्तिया दर्शनयात सीकेत प्रमाणवार्तिक हे पर्याप्त जू।

धर्मकीर्ति दिग्नागर्थे हे असंगया योगाचार (विज्ञानवाद) दार्शनिक सम्प्रदाययात मानेयाईह्य खः। परन्तु धर्मकीर्तियात शुद्ध योगाचार मखु बरू सौत्रान्तिक योगाचारी धाई। सौत्रान्तिकं बाह्य जगतया सत्तायात अनुमान गम्य कथं मूलतत्य माने याईसा योगाचारि केवल विज्ञान चित्त (मन) यात जक मानेयाइ।

धर्मकीर्तिया क्षणिक अथवा विच्छिन्न प्रवाह रूपं भौतिक जगतया वास्तविकतायात तप्यंक अस्वीकार याय्मास्ते मवो, यदि थःगु तर्के थाय्थासे प्रयोग यानातःगु भौतिक तत्वया वास्तविकतायात भिन्नकं स्वीकार याय्वं धर्मया खापा हे कुतु वनीगु अले व तप्यंक हे भौतिकवादी जूवनीगु, उकिं थ्व सौत्रान्तिक हे खःसां वैत विज्ञानवादी जुया च्वनेगु आवश्यकता जुयाच्वन। उकिं नं धर्मकीर्ति सौत्रान्तिक योगाचारी जूगु खः।

अबलेया सामाजिक परिस्थिति

थन दर्शनया ल्यू छुं भचा सामाजिक परिस्थितियात नं स्वेमागु दु, छायाधासा दर्शनं यद्यपि न्हयाकव हे थ्व शरीरयात निन्दा यासां थःत वयां च्वे सम्झेजुसां व दर्शनं नं थ्व हे शरीरं उत्पन्न जूगु खः। वसुवन्धु निसें धर्मकीर्ति तकया समय (४००.६००ई.) भारतीय दर्शनया काव्य, ज्योतिष, चित्र, मूर्ति वास्तुकलाया नं चरम विकासया समय खः। थुगु दर्शन, कला

साहित्यया महान युगया सारा भव्यता मनुष्यपिगु पशुवत् परतन्त्रया व हृदयहीन दासताय् आधारित जुयाच्वन । दार्शनिक दृष्टि न्ह्यार्थिजाम्हः क्रान्तिकारी विचारक जूसां थःगु विचार सम्बन्धी क्रान्तियात उक्तिया सीमाय् दुने तयातय्मा । उक्ति प्यहां बयेवं शासकवर्गया क्रूरताय् लाना तप्यंक राजदण्डया रूपे, वयागु कृपां वञ्चितया रूपे भोगेयाय् मालीगु । उगु ईले, शान्ति व व्यवस्थाया लहाःआः स्वयानं आपालं ताहाकः जू । गुक्ति वचे ज्वीगुली धार्मिक सहानुभूति हे छुं भचा सहायक ज्वी फु ।

धर्मकीर्ति नालन्दाया रत्न खः । वसपोलयात गां व नगरध्यंक ततःधंगु दान बीपि दातापि दु ।

धर्मकीर्ति थःगु ग्रन्थ प्रमाणवार्तिकास थःगु दार्शनिक शिद्धान्तया समर्थन व प्रतिपादन जक यागु मखु वसपोलं थःगु समयया हिन्दु दार्शनिक प्रगतिया आलोचना नं यागु दु । गुपि दार्शनिकपिगु ग्रन्थ न्ह्योनेतया वसपोलं आलोचना यागु खः उपि मध्ये उद्योतकर व कुमारीलखेजापि प्रमुख ब्राह्मण दार्शनिकत न खः । वसपोलं आलोचना याना खण्डन यागु विषय थुपि खः-

१. नित्यवाद, आत्मवाद व ईश्वरवादया खण्डन ।
२. न्याय वैशेषिकया खण्डन ।
३. सांख्य दर्शनया खण्डन ।
४. मिमांसाया खण्डन ।
५. अहेतुवादया खण्डन ।
६. जैन अनेकान्तवाद खण्डन ।

भवतु सब्ब मंगलं

सन्दर्भ ग्रन्थः—

१. पुरातत्त्व निबन्धावलि — महापण्डित राहुल सांस्कृत्यायन
२. दर्शन दिग्दर्शन — " " "
३. बौद्ध दर्शन मिमांसा — आचार्य बलदेव उपाध्याय
४. मिलिन्द प्रश्न — भिक्षु जगदीश काश्यप

धर्मरत्न शाक्य 'त्रिशूली' या अन्य प्रकाशित सफूतः-

१. खुट्कपाठ	नेपाल भाषा	२०. स्वस्ति वाक्य व-	
२. चरियापिटक	"	मङ्गलाष्टक	नेपाल भाषा
३. उदान	"	२१. बिम्बिसार पूधाःप्याखं "	
४. सुत्तनिपात	"	२२. झीगुभाषा शास्त्रीय-	
५. " पारायण बर्ग-		संगीत (पद्य)	"
सहित बावरीया जीवनी"		२३. दाफा भजन ग्वारा संग्रह"	
६. अंगुलिमाल	"	२४. हिरण्यवर्ण महाविहारया-	
७. देवधम्म जातक	"	संक्षिप्त परिचय	"
८. गृहस्थ धर्म	"	२५. परिव्राण अर्थ सहित	नेपाली
९. धार्थ्येगु बुद्ध बन्दना	"	२६. छछक्क सूत्त	"
१०. भ्रामणे र विनय	"	२७. तीनसूत्त	"
११. नमक्कार गाथा	"	२८. विश्वन्तर जातक	"
१२. चैत्य बन्दना	"	२९. बुद्धशासनको इतिहास	"
१३. महासतिपट्ठान-		३०. त्रिशूलीबजारको सं. परिचय"	
विपस्सना	"	३१. ज्ञानमाला भजन संग्रह	"
१४. विषयना ध्यान निर्देश-		३२. विपस्सना ध्यान निर्देश पद्य	"
(पद्य)	"	३३. अंगुलिमाल पूर्णाङ्की नाटक	"
१५. मां बाया सेवा	"	३४. मङ्गल र पराभव	"
१६. बुद्धोपदेशित सार संग्रह"		३५. उदान	"
१७. आषाढ पुह्ली छगू-		३६. आमा बाबुको सेवा	"
लुमन्ति	"	३७. बौद्ध संस्कार पद्धति	"
१८. कर्म व उकिया विपाक	"	३८. परित्त सुत्त अर्थ सहित	"
१९. प्रचलित दान गाथा	"	३९. बौद्ध दर्शनया विकाश नेपाल भाषा	

★★

धाकुथिः आलोक प्रिन्टिङ्ग प्रेस, इखाछें यल ।

 ५२२४६८